PLATES, PLATS I ESCUDELLES DECORATS EN LA TERRISSA GIRONINA DEL SEGLE XVIII

NARCÍS SOLER MASFERRER*

Resum

Hem estudiat la terrissa decorada destinada al servei de la taula trobada a les voltes de Can Falló. Podem datar la terrissa i les voltes amb seguretat en el segle XVIII. Totes les peces s'organitzen en unes sèries molt coherents i ben establertes en formes i decoracions. Segurament es podien adquirir com a serveis de taula complets i diferenciats. Hi ha dues sèries de plates que per la decoració de la sanefa concorden amb les dues de plats. Les escudelles inverteixen sempre els colors de plates i plats. La major part dels obradors que fabricaven aquesta terrissa eren al carrer de Canaders. Altres troballes de terrissa gironina del XVIII, en especial la de les voltes de l'hospital de Santa Caterina i la de les voltes de la Casa de Cultura, concorden perfectament amb les sèries de Can Falló.

Paraules clau

Girona, segle XVIII, terrissa decorada, plates, plats, escudelles, Can Falló, carrer Canaders.

Abstract

We have studied the decorated pottery, destined to serve the table, found in the vaults of Can Falló. The pottery and vaults can be dated in the eighteenth century. Plates, dishes and bowls are organized in a very coherent and well-established series in the forms and decorations. Surely in his time they could be acquired as a complete and differentiated table services. There are two sets of plates, acording to the decoration of the border, matching the two sets of dishes. The bowls always invest the colors of the plates and dishes decoration. Most of the workshops that produced that pottery were in Canaders street. Other findings of pottery of the eighteenth Girona, particularly in the vaults of St. Catherine Hospital and the House of Culture, are perfectly consistent with Can Falló series.

Keywords

Girona, eighteenth century, decorated pottery, plates, dishes, bowls, can Fallo, Canadres street.

* Institut d'Estudis Gironins i Institut d'Estudis Catalans. Facultat de Lletres, Universitat de Girona, Plaça Ferrater i Mora, 1, 17071 Girona, email: narcis.soler@udg.edu

Actes del IV Congrés d'Història de Girona, "La Girona del barroc. El barroc català" (Girona, 24, 25 i 26 de novembre de 2011)

1. TERRISSERS DE GIRONA

Girona va ésser durant centúries un centre terrisser modest. Mai no s'hi va fer un producte ceràmic que tingués una gran acceptació i difusió. Poca cosa sabem de l'època romana i medieval, però ens imaginem que com a centre terrisser no va ésser gaire diferent de com era a les edats moderna i contemporània, de les quals tenim moltes més dades.

Entre els segles XVI i XX existien a Girona alguns mestres de roda terrissers, que només en les bones èpoques superaven la dotzena. Per treballar del seu ofici per compte propi i tenir botiga oberta havien d'entrar a formar part de la confraria de sant Hipòlit i sant Sebastià, que els fou concedida per un privilegi reial del rei Felip, datat el dilluns 4 d'agost de 1561 i signat per D. García de Toledo, privilegi que donà les primeres ordinacions a la confraria. Per tant, aquesta no existia en època medieval i és tardana, pocs anys anterior a la confraria de santa Justa i santa Rufina dels ollers de Quart, el privilegi reial de la qual, atorgat per les mateixes autoritats, és del 1572.[1] Sembla, doncs, que en la segona meitat del segle XVI hi va haver un cert interès a posar ordre en el món laboral dels oficis minoritaris que encara no estava ben regulat.

A la confraria de Quart, on hi havia una dotzena d'obradors que fabricaven terrissa, tots els terrissers eren mestres de roda ollers. A Girona la situació era molt més variada, ja que la confraria és esmentada com la confraria dels ollers, gerrers, rajolers i taulers. També a Barcelona els terrissers formaven una confraria, molt més antiga, dedicada a sant Hipòlit. Aquest sant és el patró dels terrissers perquè, segons la tradició, que té diferents versions, va ésser mort a cops de càntir, arrossegat per un tester o cremat en un forn. Actualment té un carrer dedicat a Girona, perpendicular al carrer de la Rutlla en el punt on encara fins fa poc hi havia alguna rajoleria. Els rajolers de la Rutlla han estat els últims terrissers gironins i també els últims a celebrar la

[1] Narcís Soler Masferrer, El llibre dels terrissers de Quart o de la confraria de Santa Justa i Santa Rufina, *Miscel·lània d'homenatge a Gabriel Roura i Güibas. Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 52, Institut d'Estudis Gironins, Girona, 2011, pàg. 595-627, 3 fig.

festa de sant Hipòlit, que s'escau el 13 d'agost, amb audicions de sardanes.[2] No sabem per què la confraria gironina també estava dedicada a Sant Sebastià. Potser simplement perquè era un sant molt popular en aquella època.

La confraria estava ubicada a l'església del convent de la Verge Maria del Carme i, en teoria, els confrares es reunien en el refetor del monestir. El convent, en l'època de la institució de la confraria, encara estava fora de les muralles de la ciutat, a poca distància de la porta del Carme. Poc després, el 1653, a causa del setge que posaren els francesos a la ciutat, el governador va manar desfer el vell edifici del segle XIII per raons estratègiques. El nou convent es va construir al segle XVII dins dels murs de la ciutat. És l'edifici que després de la desamortització fou ocupat pel Govern Civil i on actualment hi ha la Diputació de Girona. La seva església, construïda entre 1699 i 1726, passà a ésser la de la parròquia de la Catedral, i avui està molt transformada.[3] És en aquesta església on estava ubicada la confraria dels terrissers.

El 1575 es van fer unes noves ordinacions per a la "confraria dels ollers, gerrers, escudellers i rajolers".[4] Ara veiem esmentat un altre ofici, el des escudellers, fet que té un interès especial. Els escudellers no fabricaven terrissa, sinó que feien pisa, entenent per pisa, en sentit estricte, la ceràmica decorada sobre fons blanc aconseguit amb òxid d'estany. Els escudellers apareixen en la documentació els segles XVI i XVII, i desapareixen al segle XVIII. No sabem si n'hi havia als segles XIV i XV. Si n'hi haguessin hagut haurien fabricat pisa decorada en verd i manganès a imitació de la de Paterna, com va fer la ciutat de Manresa. Una de les millors obres catalanes d'aquest estil és una gran plata o servidora en què hi ha la representació d'una au de coll llarg magníficament adaptada a la forma rodona de la plata i que s'ha identificat tradicionalment amb un flamenc. Aquesta peça actualment es conserva i s'exposa al Museu de Ceràmica de Barcelona i procedeix dels Banys Àrabs

[2] Joaquim Pla Cargol, *Art popular i de la llar a Catalunya*, 1927. Primera edició facsímil, Parsifal Edicions, Barcelona, 1995, pàg. 56.

[3] Joaquim Pla Cargol, *Gerona arqueológica y monumental*. Girona, 1946, pàg. 252-253.

[4] Arxiu històric municipal. Manual d'acords de 1575, f. 28 i ss.

de Girona.[5] Els escudellers del XVII podien haver fabricat pisa decorada en reflex metàl·lic a imitació de la de Manises, com a Reus, o decorada en blau, a imitació de la de Barcelona.

Jaume Marquès Casanovas, cronista de la ciutat, esmentà aquesta possible producció de pisa:

"En els forns de Girona es produïa una ceràmica excel·lent, àdhuc del tipus de reflexos metàl·lics, que engalanava els armaris mostradors dels palaus i de les masies de les nostres comarques. La terrissa i la ceràmica que sortia defectuosa del forn era venuda a baix preu i els mestres de cases l'empraven per a omplir les voltes, fent de gruix entre aquestes i l'enrajolat del damunt, estalviant així molt de pes. Jo penso que al mercat de les olles de Girona hi col·locaven també llurs productes els forns de Quart i Fornells, que jo encara he vist funcionar".[6]

La producció de pisa devia ésser molt limitada, i ara per ara no ha estat identificada, encara que entre la recollida en diversos llocs de Girona es poden veure formes i motius que no són completament homologables amb la producció majoritària. És el cas d'algunes peces dels Banys Àrabs que hem estudiat amb anterioritat.[7]

Molt interessant és l'ordinació de 1575 que mana que tothom qui vengui obra de terra de qualsevol classe hagi de pertànyer a la confraria. S'inicia així un problema que s'arrossegarà fins a finals del segle XVIII. En la mateixa confraria hi havia mestres obrers que treballaven i coïen terrissa, i revenedors d'obra fabricada en altres contrades que tenien botiga oberta i pagaven la mateixa entrada que els mestres obrers. Per a aquests últims l'examen no era més que una ficció, mentre que els primers havien de fer examen rigorós. Aviat els revenedors de terra es van queixar del fet que els mestres obrers, a més de vendre l'obra pròpia a la seva botiga, en venien d'aliena, i els feien la competència. I els mestres obrers van retreure als revenedors que no eren mestres en cap ofici.

[5] Andreu Batllori i Munné i Lluís M. Llubià i Munné, *Ceràmica catalana decorada*. Barcelona, 1949; 2a ed. anastàtica, Ed. Vicens-Vives 1974,178 pàg., 264 làm. (làm. 6a i pàg. 17 i 56).

Narcís Soler Masferrer, Ceràmica trobada als Banys Àrabs, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLIX, Girona, 2008, pàg. 519-542, 45 fig.

[6] Jaume Marquès i Casanovas, *Girona vella. 2*. Girona, 1979, pàg. 111.

[7] Narcís Soler Masferrer, "Ceràmica trobada als Banys Àrabs", op. cit.

La confraria de sant Hipòlit i sant Sebastià era petita, i per fer-la viable calia aplegar-hi els mestres de roda, que eren els ollers, gerrers i escudellers, els que feien peces de motlle, o sigui rajolers i taulers, i encara els revenedors d'obra de terra. La confraria era pobra, sempre estava faltada de diners, i els confrares que la formaven en general també eren pobres, i no era rar que combinessin l'ofici d'oller amb el de cisteller, calciner o amb alguna altra activitat. Estaven sotmesos a moltes càrregues i havien de participar en l'allotjament de tropes. La confraria buscava solucions per millorar la seva situació econòmica. Una era la de cobrar una certa quantitat per cada càrrega d'obra de terra que entrés a la ciutat, una quantitat que era de quatre diners al segle XVI. Aquesta quantitat s'afegia a la que cada càrrega havia de pagar als burots municipals per entrar a la ciutat. Aquesta pretensió, a la qual donava suport l'Ajuntament, ocasionà moltes disputes amb la confraria de Quart. Una altra era la de cobrar un tant per cada fornada de calç que es cogués a la ciutat, perquè deien que totes les arts del foc eren coses del seu ofici. No sembla pas que se'n sortissin gaire temps. I encara una altra, tenir la privativa de la venda de rajols i teules. Al segle XVIII l'Ajuntament els la va haver de retirar, perquè en les èpoques de gran activitat reconstructora no donaven a l'abast per a les necessitats de la ciutat.

2. LA CERÀMICA DEL SEGLE XVIII

Al segle XVIII la població tenia a l'abast una enorme varietat de productes ceràmics més o menys assequibles segons la situació econòmica i social de cadascú. Els més valuosos eren els de porcellana i pastes dures. La porcellana s'importava de la Xina, on la producció en època de la dinastia Ming era de gran qualitat. Per evitar la sortida de capitals que aquestes importacions representaven, l'aristocràcia, que era la que feia ús d'aquest producte, encoratjava la fabricació de porcellana a Europa. Els assajos no van ésser sempre infructuosos, ja que es van obtenir productes excel·lents malgrat que tècnicament no era porcellana. Finalment, ja en la segona meitat del segle XVIII, el descobriment de jaciments de caolí va permetre la fabricació d'autèntica porcellana, en primer lloc a Meissen (Alemanya). Aquests productes, quan no imiten els xinesos, són els més integrats en els corrents artístics del moment, ja que eren decorats per artistes de renom,

i hi podem reconèixer el barroc, el rococó, el neoclàssic i altres tendències artístiques del segle. Hem de suposar que en alguna sala gironina s'hi lluïren porcellana xinesa, pastes dures d'Alcora (País Valencià), del Buen Retiro (Madrid) o porcellana de Llemotges o Sèvres (França).

El que no sembla probable és el que creia Joaquim Pla Cargol, que afirmava que a finals del segle XVIII hauria existit a Girona producció de porcellana. Segons aquest autor, aquesta producció hauria estat curta i de qualitat deficient. Les peces portaven com a marca l'escut de la ciutat de Girona i el nom "*Gerona*".[8] No era aquesta l'opinió de Carles Rahola: "... per bé que es conserven algunes peces de ceràmica amb el nom i l'escut de la ciutat, que hom suposa que són del segle XVIIIè, sembla que no foren pas fabricades a Girona".[9] No hem vist mai cap d'aquests plats per poder fer-nos una idea de quin producte es tracta.

Molt més generalitzada era la pisa. Ja hem dit que a Girona al segle XVIII ja no hi havia escudellers que en fabriquessin i, per tant, era importada de Barcelona.[10] Els plats, plates i pots decorats de blau o, més rarament, policroms, eren habituals a totes les cases, per més humils que fossin, com ens demostren els inventaris. En alguns casos era la vaixella que es reservava per a les grans ocasions, però ens fa la impressió que en general la gent menjava diàriament en plats i escudelles de pisa. També eren de pisa les rajoles d'oficis, els plafons de sants i els arrambadors ceràmics que es confeccionaven amb les rajoles de mostra, de les quals Barcelona era una gran exportadora per tot el Mediterrani occidental.[11] Joaquim Pla Cargol creia que a Girona s'haurien fabricat rajoles d'oficis amb la tècnica del dibuix a trepa, i alguns plafons de la Verge i de Sants.[12] No n'hem trobat evidències i ho creiem improbable. També han estat atribuïts a tort a fabricació gironina els pots de la farmàcia de l'hospital de Santa Caterina, de pisa i decorats de

[8] Joaquim Pla Cargol, *Gerona popular*. (1a ed. 1941) Girona, 3a ed. 1948, pàg. 265-266.

[9] Carles Rahola, *La ciutat de Girona*. Ed. Barcino, II volums. Barcelona, 1929, pàg. 50.

[10] Coneixem el cas, que pensem estudiar en una altra ocasió, d'un fabricant de pisa de Cervià de Ter, contra el qual pledejaren els confrares gironins, que volien cobrar per l'entrada del seu producte a la ciutat.

[11] Per exemple, nosaltres mateixos hem vist molta rajola de mostra catalana del XVIII a Alger i a Tlemcen (Algèria)

[12] Joaquim Pla Cargol, *Gerona popular* op. cit., pàg. 265-266.

blau.[13] No hi ha cap dubte que van ésser importats de Barcelona, igual que abans ho havien estat els plafons ceràmics de la mateixa institució, fabricats al taller barceloní dels Passoles.[14]

La resta de la ceràmica és ja terrissa. Aquesta no era simplement un producte inferior als dos anteriors, sinó que complia altres funcions, algunes molt especialitzades. En primer lloc tenim els rajols, teules, tortugades, canonades i altres materials constructius. En aquests últims, el factor del transport era molt important. A Girona mateix hi havia rajoleries i teuleries, pròximes als compradors però allunyades dels boscos necessaris per obtenir les feixines per coure'ls. Eren insuficients per abastir la ciutat. Per això n'hi havia moltes més a Palau-sacosta, Fornells, Palol d'Onyar i Quart.

Quart era un centre especialitzat en grans contenidors per a líquids, com els cossis, els dolls i les gerres, i en atuells per anar al foc, com olles i plats de foc. La seva terrissa era negra, i tant per això com per les formes en què es presentava era ben reconeguda. Molt sovint en els inventaris és caracteritzada com a terra de Quart o terra negra de Quart.[15]

Altres centres s'havien especialitzat en terrissa per anar al foc, com a Sant Salvador de Breda. Molts d'altres fabricaven peces d'aigua i per al servei de la taula, com Sant Sadurní de l'Heura, la Bisbal, Banyoles, Besalú i Olot.

[13] Francesc Reixach, *Farmàcia antiga de l'Hospital de Santa Caterina*. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Diputació de Girona, Girona, 1982.

[14] Santiago Albertí i Joan Santanach, L'arrambador ceràmic de l'Hospital de Girona, *Butlletí Informatiu de Ceràmica*, 27, Societat Catalana de Ceràmica Decorada i de Terrissa, Barcelona, juliol-desembre 1985, pàg. 30-21, 5 fig.

[15] Narcís Soler Masferrer, "El cas de l'arrendament de tota la terrissa de Quart", *Revista de Girona*, 104, Girona, 1983, pàg.177-187.

- "Les càrregues de terrissa de Quart", *Butlletí Informatiu de Ceràmica*, 25, Societat catalana de ceràmica decorada i de terrissa, Barcelona, 1985, pàg. 36-41.
- "Els ollers i l'obra de terra de Quart", *Zones d'interès artesanal: Quart*, Barcelona, 5 maig-9 juny 1988, Generalitat de Catalunya i altres, Girona, 1988, pàg. 8-11.
- "La terrissa negra de Quart al Museu d'Art de Girona", *El MD'A a fons*. Museu d'Art de Girona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Girona, 1995, pàg. 90-104.
- "Ceràmica trobada als Banys Àrabs. La terrissa negra", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, L, Girona, 2009, pàg. 529-553.
- "El llibre dels terrissers de Quart o de la confraria de Santa Justa i Santa Rufina", op. cit.

Girona era un d'aquests centres menors que fabricaven peces d'aigua, mesures, canonades, plats, plates i una mica de tot. Els mestres de roda venien a la seva botiga el que ells fabricaven i els revenedors s'anaven a proveir a Barcelona, Quart o Breda dels altres productes necessaris a la ciutat o que hi tenien sortida a través del seu mercat.

Des del segle XVII es fabricava una terrissa destinada al servei de taula que volia competir amb la pisa. De vegades és anomenada "pisa basta o del país", com en un document que presentem més endavant. Era més aviat obra de gerrer, ja que aquests feien sovint obra engalbada. El plats eren recoberts d'engalba de color groc, i sobre aquest groc s'hi posava una decoració de color marró –anomenat generalment vermell – i una mica de verd. Aquest color groc del fons era molt més barat que el blanc d'òxid d'estany. En el segle XVIII la tipologia d'aquests plats quedà molt fixada amb la distribució de colors que hem esmentat. En canvi les escudelles i els plats de niu –en el segle XVIII les escudelles evolucionaren, perderen les orelles i es transformaren en escudelles semiesfèriques sense nanses o plats de niu– es feien generalment amb el fons marró i la decoració en groc. Aquesta producció es fabricava en molts centres terrissers, i molt especialment a Girona, a la qual hem volgut dedicar aquest treball.

Terrissa decorada semblant ha sobreviscut fins avui dia a la Bisbal, on encara és possible adquirir jocs de taula, destinats generalment a consumir-hi aliments més o menys típics. Aquest autor recorda haver-ne vist a casa seva, una masia de Bescanó, a finals dels anys 50 del segle passat, on encara els usàvem per menjar farro en record del consum que s'havia hagut de fer d'aquesta menja durant la guerra i la postguerra.

A partir dels anys vint del segle XVIII es va divulgar una altra falsa pisa, que un document gironí anomena "pisa fina". Són plats i altres atuells que porten una engalba de color marró castany i generalment com a única decoració unes línies de color negre –"a taches noires", l'anomenaven els francesos–, i que a casa nostra ha rebut el nom de "vaixella de dol" o "plats d'enterrament". Es tracta d'una producció a l'engròs que es fabricava en localitats de la Ligúria, sobretot a Albisola i Savona, que era exportada des de Gènova i que es va escampar per tot el Mediterrani occidental per la seva qualitat i bon preu. Només el progressiu augment de les taxes d'importació que li van posar tots els països va poder posar fi a l'empenta d'aquesta

producció.[16] Va ésser imitada a molts llocs de Catalunya fins passada la meitat del segle XIX. A Girona sembla que ho va fer un cert temps el mestre terrisser Josep Comadira, que, amb el suport de l'Ajuntament, va demanar el 10 d'agost de 1786 al secretari de la Reial Junta de Comerç que li concedís franquícia de drets pels vernissos que necessitava per fabricar pisa de color castany, semblant a la que s'importava de Gènova. La resposta fou negativa: "*La Junta General de Comercio y Moneda ... tomó los informes que tuvo por convenientes, de los quales resulta que Comadira fabrica, además de la pisa fina que expresa, la vasta o más común en el país, de color amarillo, en que aprovecha el residuo del barniz, madremena o alcohol que le queda de la primera, en lo qual ya tiene una ventaja que no logran los demás alfareros de esa ciudad, y otras partes de Cataluña, que sólo se emplean en la de color amarillo, aunque no es en nada inferior a la de Comadira. En consequencia contempla la junta que qualquiera gracia particular que se concediese a éste, cedería en mayor perjuicio de los otros fabricantes, y no hallando tampoco en su loza un mérito singular, qual sería necesario para que se le distinguiese de los demás, ha desestimado su referida solicitud ...*".[17]

3. ELS TERRISSERS GIRONINS DEL SEGLE XVIII

Durant el segle XVIII la confraria de Sant Hipòlit i Sant Sebastià va créixer en nombre de confrares, especialment en els oficis de revenedor d'obra de terra, rajoler i teuler. La producció era abundant i variada, encara que ja no hi havia escudellers que fabriquessin pisa. Però ni la qualitat ni la quantitat de la producció gironina era suficient per als ciutadans de Girona i la gent que acudia al mercat de la ciutat. Ciutadans i forasters que s'hi proveïen continuaren adquirint terrissa d'altres llocs, especialment de Quart, i ceràmica decorada en blau sobre fons blanc feta a Barcelona, i donaven vida als revenedors d'obra de terra, que superaven en nombre els mestres obrers.

[16] Joan Santanach Soler, L'anomenada "vaixella de dol", *Butlletí Informatiu de Ceràmica*, 78-79, Associació Catalana de Ceràmica Decorada i Terrissa, Barcelona, 2003, pàg. 12-80, 158 fig.

[17] Arxiu històric municipal. Lligall IV.1 núm. 8.

L'excessiva presència de revenedors desvirtuà la confraria, ja que els interessos dels confrares obrers i revenedors eren molt diferents. A final de segle les ordinacions van excloure els revenedors. Els bons temps de la confraria ja havien passat i no tornarien, i progressivament al llarg dels últims decennis del segle XVIII i els primers del XX anà perdent els privilegis de què havia gaudit. Rajolers i teulers sofriren la competència dels productes de les rajoleries del voltant de la ciutat, indispensables perquè moltes vegades les fàbriques gironines no donaven l'abast a satisfer la demanda, i perderen així l'exclusiva de la venda de rajols i teules.

El febrer de 1741 els confrares de Santa Justa i Santa Rufina, ollers de Quart, presentaven uns capítols al plet que hi havia entre ells i els confrares de Sant Hipòlit i Sant Sebastià, on s'exposen tots els greuges que aquests últims els havien fet.[18] Antoni Arquer, procurador dels de Quart, hi defensa el dret que aquests tenien de vendre terrissa a Girona sense pagar res més que el dret d'entrada a les portes de la ciutat, i afirma que sempre han venut terrissa a Girona, ja sigui directament o per mitjà de revenedors i traginers, al preu més ben vist i més convenient. Defensa també que els ollers de Quart podien reunir-se quan volien i fer les ordinacions que creguessin més convenients, sense la presència de cap autoritat gironina, tal com diu el privilegi reial de 1572 i com havien confirmat diverses sentències règies. Es fa ressò del cas de Lluís Mateu i de l'arrendament de tota la terrissa de Quart de l'any 1678 i de l'afer del 14 d'abril de 1736, quan Feliu Mateu, jove oller de Quart que portava unes peces ja venudes a casa d'un comprador, fou denunciat pel paborde major de la confraria gironina i per l'agutzil Francesc Matas, i el van multar molt fort i li van segrestar la mercaderia.

El que pretenien els terrissers de Girona, més que impedir l'entrada d'obra de Quart, cosa que hauria perjudicat la ciutat i els mateixos revenedors gironins, era aconseguir que la seva confraria cobrés alguna quantitat per càrrega que entrava, com ja havien intentat, sense èxit, al segle XVII. L'Ajuntament de Girona, per la seva banda, vetllava perquè el preu de la terrissa de Quart, que era tan necessària a tothom, no sofrís increment.

[18] Llibre dels terrissers de Quart conservat actualment a l'Arxiu Diocesà. Narcís Soler i Masferrer, "El llibre dels terrissers de Quart o de la confraria de Santa Justa i Santa Rufina" op. cit.

És interessant l'afirmació que fan els ollers de Quart que la seva producció no competeix amb la de Girona perquè fan peces diferents. Alguns anys més tard, els terrissers gironins afirmaran que no poden fer les peces tan grans com solien, a causa de la mala qualitat de la terra. Per tant, hem de creure que en aquesta època la producció de Girona i Quart era diferent, que a Girona feien obra més petita, quasi sempre roja, i que a Quart continuaven fent peces negres i grans, especialment cossis.

El llibre del cadastre de 1751 ens dóna el nom de 21 terrissers gironins.[19] Són els següents: Maria Ramió, viuda; Maria Mota, viuda terrissera; Francesc Mateu, terrisser, i Bartomeu Puig, rajoler, s'estaven a la Creu Bonica. Rafael Salip era rajoler al carrer Enderrocades; Ramon Comadira, terrisser al Pont Major; Josep Noguera, oller al carrer Canaders; Josep Pla, oller a la Barca; Pere Ribas, terrisser al carrer Fontanilles; Miquel Figueras, terrisser i calciner a Pedret; Joan Beyras, terrisser a la Porta; Esteve Trull, terrisser al carrer d'en Ginesta; Pere Borgonyà, terrisser a la plaça de les Cols i, finalment, Rafael Agustí, Paulí Ferran, Joan Duran i Jaume Mateu eren terrissers al carrer de Canaders. Potser les denominacions d'oller o terrisser no són sinònims. Com una simple hipòtesi podem pensar que l'oller podria fer obra negra, com feien els ollers de Quart, i el terrisser, plats i obra roja. Entre la terrissa de les voltes de Can Falló n'hi ha de negra.

A mitjan segle XVIII Girona era, doncs, un centre terrisser d'una certa consideració. El carrer Canaders, el Pont Major i la sortida de Girona cap a Palau-sacosta són els llocs on vivien la majoria dels terrissers, com ja era tradicional.

El creixement del nombre de confrares es confirma en la reunió anual del 10 d'agost de l'any 1757. Hi havia 28 mestres confrares, "*los quales assí convocados vinieron en proponer sugetos hábiles y capazes para servir los empleos de dicha cofradía, y de los que a este fin fueron propuestos, quedaron a pluridad de votos nombrados los siguientes...*". Foren elegits Narcís Balladas per paborde major; Bartomeu Puig, paborde menor; Miquel Quintana, clavari; Esteve Nadal i Rafael Agustí, oïdors de comptes, i Paulí Ferran, Antoni Vila, Esteve Nadal i Joan Duran, per fer el repartiment de l'industrial, dels allotjaments i altres coses que calgués. Els altres eren Francesc Matheu, Narcís Marquès,

[19] Dades facilitades per Josep Clara, a qui agraïm sincerament aquesta i altres informacions.

Pere Ribas, Joan Lladó, Narcís Christià, Josep Ferrer, Benet Huguet, Narcís Roig, Jaume Manlleu, Gerònim Matas, Josep Salvador major, Salvador Solà, Narcís Péres, Josep Feliu, Joan Beyras, Narcís Salas, Josep Noguera, Josep Salvador fill de Jaume, Sebastià Christià i Miquel Buadella. Tal com diu el text que hem transcrit literalment, els noms pels càrrecs eren ara proposats i votats,[20] a diferència de segles anteriors en què els càrrecs eren sortejats, ja que els noms eren extrets d'una bossa amb rodolins.

En el llibre del cadastre de 1760 hi figuren 24 terrissers, amb indicació del lloc on vivien:

Miquel Quintana, rajoler	Enderrocades
Josep Aluart, rajoler	Creu Bonica
Francesc Matheu "alfarero", i el seu fill Narcís Matheu	Creu Bonica
Ramon Comadira "alfarero"	Pont Major
Pere Ribes "alfarero"	Fontanilles
Josep Noguera, oller, i el seu fill Josep	Calderers
Andreu Pastells, oller i esparter, i el seu fill Andreu	Pont Major
Esteve Nadal, oller	Pont Major
Narcís Ballada, oller	Pont Major
Manuel Casas, oller i esparter	Pont Major
Joan Beyras, "alfarero"	Pedret
Pere Borgonyà "alfarero" i jornaler	Pedret
Jaume Matheu "alfarero"	Canaders
Rafael Agustí "alfarero" i el seu fill Llorenç	Canaders
Paulí Ferran "alfarero"	Canaders
Joan Duran "alfarero"	Canaders
Narcís Roig "alfarero"	Creu Bonica
Bartomeu Puig, rajoler	Creu Bonica
Antoni Vila, rajoler	Creu Bonica
Miquel Buadella, oller	Lo Pont

El 5 de gener de 1775, reunits divuit confrares de la confraria de Sant Hipòlit i Sant Sebastià de terrissers i rajolers de la ciutat de Girona,

[20] Arxiu històric municipal. Manual d'acords de 1757, f. 157.

erigida en l'església del Carme de la ciutat, al refetor del convent on solien convocar-se i congregar-se, en presència de Fernando González, agutzil de la ciutat, atorgaren a Josep Noguera i a Joan Casanoves plens poders per representar-los en les causes i plets que es presentessin davant d'audiències i cúries, i contra qualsevol que no fos mestre confrare. Aquell mateix dia posaven fi a un plet que tenien els terrissers amb els administradors de la Casa de Misericòrdia a causa de les extraccions de terra a Torre Rafaela de Palau-sacosta.[21] Aquesta és una llarga història que s'arrossegava de segles anteriors. Els terrissers de Girona, o almenys la majoria d'ells, treien des de temps immemorial la terra de Torre Rafaela. Cada vegada que hi havia un canvi de propietari aquest provava d'impedir-ho, ja sigui perquè pensava en la conservació de la finca o en una compensació més gran. En el segle XVIII la propietat havia passat als administradors de la Casa de Misericòrdia, els quals es van queixar dels excessos dels terrissers, bàsicament del fet que treien terres de zones cultivades i obrien pous que després deixaven oberts. Estaven disposats a posar fi a aquests excessos i iniciaren una nova causa contra els terrissers, els quals, conscients, com diuen ells mateixos, que els plets només porten grans despeses, molèsties, inquietuds, odis i rancors, decidiren pactar amb els administradors. Per tant, reunits al lloc on solien trobar-se els confrares Joan Duran (paborde major), Josep Noguera (clavari), Ramon Comadira, Narcís Roig, Josep Barceló i Castanyer, Jaume Matheu, Joan Beyras, Marià Dillet, Joan Casanovas, Josep Comadira, Bartomeu Puig, Josep Feliu, Paulí Ferran, Josep Torns, Josep Salvador, Manuel Casas, Narcís Christià, Narcís Pérez, Miquel Quintana, Miquel Clascar, Benet Auguet, Narcís Matheu i Pere Pericay, vingueren a establir una concòrdia en diversos capítols. Ambdues parts renunciaven a la causa; els terrissers es comprometien a demanar llicència per extreure terra, a pagar anticipadament cada any quatre lliures barceloneses els rajolers i dues lliures sis sous els terrissers, a tapar els pous que obrissin i a no obrir-los en terres de conreu. Els administradors de la Casa de Misericòrdia es comprometien a concedir les llicències que els fossin demanades, i a no apujar les quotes als actuals terrissers ni a llurs successors.

[21] Arxiu històric provincial. Notaria Girona-10, n. 723. Notari Francesc Casanovas, 5 de gener de 1775, f. 28 i ss.

El 24 de desembre de 1787 el gremi de terrissers va ésser convocat per l'Ajuntament perquè conegués les noves ordinacions en què s'impedia que nous revenedors entressin a la confraria. Hi van assistir 28 mestres, dels quals se'ns diu si eren obrers o revenedors:

Obrers: Josep Comadira, Josep Duran, Salvador Puitg, Marià Dillet, Miquel Quintana, Narcís Roig, Francesc Ferran, Josep Matheu, Miquel Vila, Narcís Carles, Miquel Ferran, Josep Castanyer, Joan Ferran, Antoni Soler, Josep Feliu, Antoni Pinsach.

Revenedors: Joan Casanovas, Joan Ros, Pere Pericai, Ponç Boades, Pere Huguet, Josep Forns, Narcís Mates, Miquel Casas, Gregori Buadella, Narcís Casas, Pere Nadal, Narcís Christià.

És molt probable que ja tots coneguessin el text de les ordinacions, perquè abans de començar es llegiren dues instàncies, una de Josep Comadira i una altra de Josep Duran, en què manifestaven les dificultats que hi havia hagut per convocar aquesta reunió davant l'oposició dels revenedors. De fet, d'aquests últims en faltaven molts.

Un cop llegides les ordinacions, els obrers manifestaren que s'hi conformaven, però no així els revenedors, excepte Pere Nadal i Pere Pericai. Van dir que no renunciaven a la causa que tenien contra els obrers i que els capítols d'aquestes ordinacions s'havien guanyat per sotamà. No sabem com va acabar aquest afer, però és molt probable que els revenedors no obtinguessin cap satisfacció a llurs aspiracions.

Aquell mateix dia foren elegits els oficials de l'any d'acord amb les noves disposicions. Un obrer, Francesc Ferran, fou elegit prohom major; un revenedor, Pere Nadal, prohom menor (amb la protesta de Joan Casanovas i Joan Ros, que condicionaren aquesta elecció al resultat del plet pendent); un obrer, Antoni Soler, sortí de clavari. Els oïdors de comptes, Miquel Vila i Miquel Ferran, eren també obrers i, com és natural, també ho eren els examinadors: Josep Duran, Josep Comadira, Salvador Puitg i Miquel Quintana. Per fer el repartiment de l'industrial i dels allotjaments s'hi van posar dos obrers, Josep Castanyer i Josep Matheu, i dos revenedors, Josep Forns i Joan Casanovas.[22]

[22] Arxiu històric municipal. Manual d'acords de 1787, f. 224-236.

Figura 1: Plaça de l'Hospital a la primera meitat del segle XX. A la dreta, l'hospital de Santa Caterina, i a l'esquerra l'Hospici, antiga Casa de Misericòrdia i avui Casa de Cultura. Tots dos edificis han proporcionat terrissa decorada del segle XVIII. Al fons, en l'actual passeig Pompeu Fabra, una illa de cases deixa a l'esquerra el carrer del Pavo, i a la dreta el carrer de Canaders o carrer dels Plats, on tenien l'obrador la major part del terrissers gironins al segle XVIII. Foto A. Fargnoli.

4. ELS PLATS DEL CARRER DE CANADERS

Hem vist que molts dels terrissers vivien al carrer de Canaders. Aquest carrer actualment no existeix. Era un dels dos carrers paral·lels que comunicaven la plaça de l'Hospital amb el que avui és la plaça de Catalunya, al lloc que abans havia estat anomenat "la Font Major". El carrer de Canaders era el del cantó de l'Hospital de Santa Caterina. L'altre era el carrer del Pavo (fig. 1). Avui dia, enrunades les cases que els separaven, tot l'espai que carrers i cases ocupaven ha rebut el nom de plaça Pompeu Fabra. Unint aquesta zona amb la plaça Calvet i Rubalcaba existeix encara la travessera de Canaders.

Els terrissers que s'hi concentraven eren mestres de roda dedicats a la fabricació de peces de forma, especialment plats. Segons Jaume Marquès, el nom del carrer ja indicava a què es dedicaven els seus estadants i ell mateix dóna una etimologia per al mot "canaders":

"El segon carrer tenia el nom de 'Canaders', avui obsolet, que significava l'operari o l'obrador de plats i olles i altres atuells domèstics de terrissa.

Molta gent en deia despectivament 'el carrer dels plats i olles'. Del mot 'canada' prové la 'canadella', encara viva en el sentit de 'setrill' per al vi i l'aigua, que serveix per dir missa".[23]

Igual opinava Enric Claudi Girbal: "*El origen del nombre de esta calle deriva sin duda de la palabra catalana "canada", vaso o vasija, ya que en él desde antiguo habitan los alfareros o fabricantes de platos, etc....*".[24]

La mateixa explicació ens dóna Joaquim Pla Cargol: "[El carrer de Canaders] *era la calle donde había los modestos talleres de los ceramistas y fabricantes de platos, cántaros, ollas y vasijas caseras de toda clase. A ello alude su nombre, derivado de la voz catalana canada, que significa vasija*".[25]

Joaquim Pla Cargol també dóna detalls de quina era la producció del carrer:

"*En la calle de Canaders, en el barrio del Mercadal, durante los siglos XVII y XVIII se desarrolló considerablemente la industria de fabricación de objetos de cerámica económica (especialmente platos, macetas, cántaros, azulejos con dibujos, etc.). Esta industria mantúvose, con cierta decadencia, hasta últimos del siglo XIX, y hoy casi ha desaparecido, pues el último horno de cerámica que quedaba (el de casa Escolá) desapareció al ser abierta la calle de Juan Maragall, pues hubo que derribar el horno para permitir la abertura de aquella via.*

Los platos gerundenses eran de tierrra cocida y barnizados en colores blanco o amarillo. Muchos tenían como motivo el clásico gallo, una granada abierta o una flor estilizada. Eran motivos en general toscos y muy senzillos.

También se fabricaron escudillas y platos soperos con barnices rojizos y motivos decorativos en amarillo, a semejanza de la cerámica de la Bisbal".[26]

De petit, Joaquim Pla Cargol havia vist funcionar els forns del carrer Canaders i havia contemplat com feien els plats:

"*... era interesante ver como le daban barniz y como, mediante una especie de aceitero que dejaba escapar un hilito de color, dibujaban en el centro del plato un gallo ingenuo, una flor sencilla, un motivo ornamental que se sabían de memoria y*

[23] Jaime Marquès Casanovas, *Girona vella. Indrets de Girona*, 3. Girona, 1981, pàg. 65.

[24] Enrique Claudio Girbal, *Guía-Cicerone de la Immortal Gerona*. Establecimiento tipográfico de Gerardo Cumané y Fabrellas, Gerona, 1866, pàg. 46.

[25] Joaquim Pla Cargol, *Gerona popular*, op. cit.

[26] Joaquim Pla Cargol, *Gerona popular*, op. cit., pàg. 264.

que indefectiblemente repetían y repetían cien veces, comenzándolo y terminándolo siempre por el mismo lado... Hasta hace pocos años continuó en actividad el antiguo horno de cerámica de casa Perramon, substituído recientemente por otro. Y a últimos del siglo pasado existía aún, en la calle Canaders también, el ceramista Dillet, que fue tal vez el postrer ceramista típico, que ha tenido Gerona, entre los del siglo XIX".[27]

5. LA TERRISSA DE CAN FALLÓ

El conjunt més important de terrissa gironina del segle XVIII va ésser trobat a les voltes de Can Falló. Es tracta d'una casa situada a l'est del palau episcopal, al qual està unida actualment per una porta entre el seu jardí i el pati del palau, i també per un pas interior que surt d'una estança veïna al saló de l'Arc del palau vell.[28] La casa i el seu jardí, un antic hort, limiten amb el palau i el carrer Joan de Rocabertí pel sud i per l'oest, amb el carrer Bisbe Cartañà a tramuntana i amb el carrer dels Alemanys a llevant. L'entrada exterior és pel carrer Bisbe Cartañà (fig. 2).

El seu nom ve del fet que fou propietat dels germans Salvador i Maria Falló, dels quals l'adquirí el seu cosí Alfons Thió i Congost. Aquest la va vendre el 31 de març de 1898 al bisbat representat pel bisbe Tomàs Sivilla i Gener. Els germans Falló l'havien adquirit de Francesc Quintana, de Pont de Molins, el qual el 6 de juny de 1844 l'havia comprat a Hisenda en la venda de béns desamortitzats de la clerecia secular.[29]

Durant un temps la casa va acollir l'arxiu de protocols, fins a l'any 1955, quan aquest passà a la planta superior de l'hospital de Santa Caterina.[30] També acollí l'arxiu diocesà.[31] Més tard, la casa va ésser restaurada per instal·lar-hi la llar infantil Nostra Senyora de Natzaret, inaugurada el 1965. Anys després,

[27] Joaquim Pla Cargol, *Gerona popular*, op. cit., pàg. 265-266.

[28] Narcís Soler i Masferrer, El palau episcopal de Girona al segle XV, *La catedral de Girona. Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLV, Actes del II Congrés d'Història de Girona, 27 i 28 de Novembre de 2003, Institut d'Estudis Gironins, Girona, 2004, pàg. 589-665, 14 fig.

[29] Jaume Marqués i Casanovas, *Can Falló*, Los Sitios de Gerona, 15 de juliol de 1981.

[30] Informació que ens ha proporcionat el cronista de la ciutat, Dr. Enric Mirambell.

[31] Jaume Marquès i Casanovas, *Girona Vella*. Girona, 1979, pàg. 132-133.

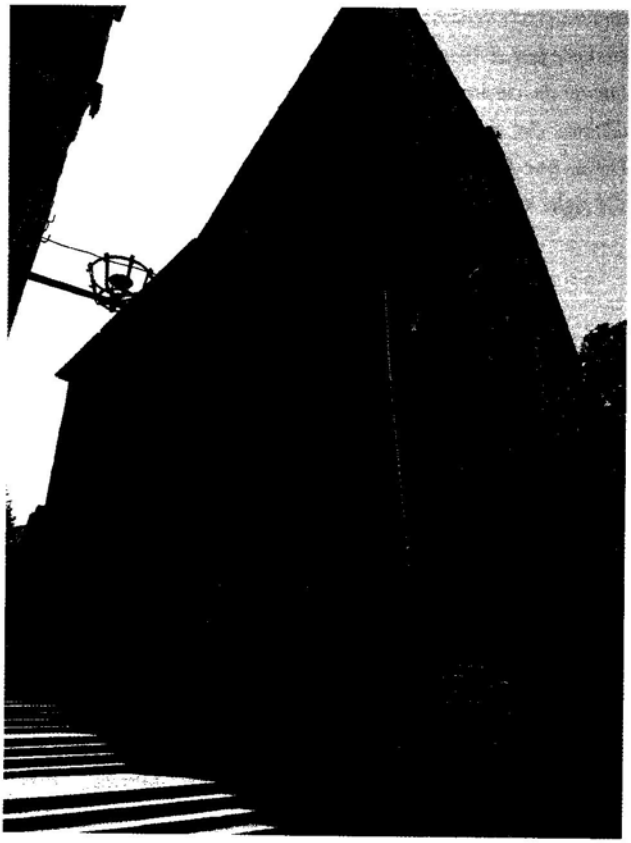

Figura 2a: Can Falló, la casa que ha proporcionat el conjunt més important de terrissa gironina del segle XVIII, vista des del carrer Bisbe Cartañà, que la separa de l'absis de la catedral.

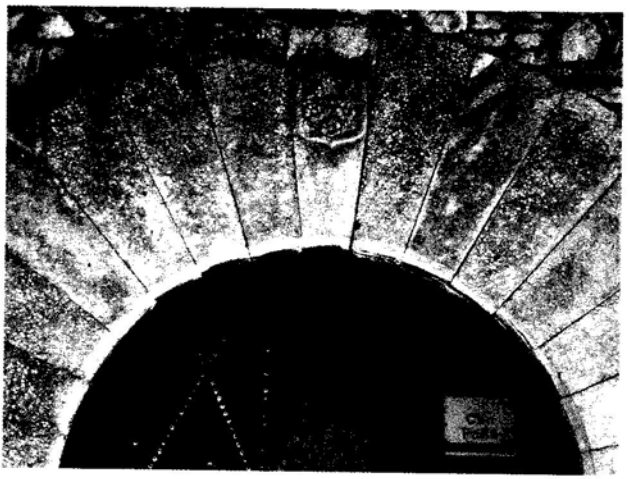

Fig. 2b: Detall de la porta de Can Falló.

la guarderia fou tancada i al final dels anys setanta, quan començava la instal·lació del Museu d'Art al palau, la casa estava sense ús.

Actualment està destinada al Museu d'Art, que ocupa la major part del palau episcopal. Si bé en un principi el contracte d'arrendament del palau per la Diputació de Girona, signat el 1976, només comprenia part del palau episcopal, a causa de la magnitud del museu que havia d'exposar les peces del Museu Diocesà i una bona part de les del Museu Arqueològic Provincial, vam sol·licitar que es pogués disposar també de Can Falló, que en aquell moment no tenia un ús concret. El reverendíssim senyor bisbe, Dr. Jaume Camprodon, sumà gratuïtament la casa al contracte establert amb la Diputació, i aquesta ho acceptà i agraí en el ple de 24 de novembre de 1978. Vaig intervenir en aquestes gestions quan jo mateix era director del Museu d'Art.

Fou durant la profunda restauració dels anys 1964 i 1965 que la major part de les voltes foren substituïdes per embigats. La terrissa que estudiem aquí i molta d'altra era present a la totalitat de les voltes aterrades del semisoterrani i del primer pis. Algunes de les gerres grans que s'hi van trobar estaven posades dretes, de tal manera que la boca coincidís amb un rajol del paviment, el qual es podia retirar. Així constituïen un bon amagatall. En el moment de les obres una encara contenia una bona quantitat de pólvora.

Els treballs foren dirigits per l'arquitecte Sr. Josep Ros i Casadevall. El Dr. Narcís Jubany, aleshores bisbe de Girona, donà la terrissa al Museu Arqueològic Provincial, i el Sr. Miquel Oliva Prat, director d'aquest museu, manà recollir-la en la seva totalitat. Fou dipositada en caixes degudament etiquetades i emmagatzemada als locals que el museu posseïa a Pedret. La recollida en tot cas pecà per excés, ja que també es guardaren algunes peces que no procedien de les voltes, com gerros per posar flors de ceràmica verda fabricada a Girona a imitació de la de Quart, cendrers i testos, peces totes que en aquell moment devien ser a la casa. També es veritat que algunes peces procedents de les voltes es dispersaren. En quedaren a Can Falló mateix, on en vam trobar de posades amb intenció decorativa. Altres es reutilitzaren com a testos i quedaren al jardí de la casa i al pati del palau episcopal annex. Alguns plats decorats i sencers passaren al palau episcopal, d'on els vam incorporar al Museu Diocesà.

El 1982, quan el Centre d'investigacions arqueològiques de la Diputació de Girona va revisar els magatzems del Museu Arqueològic per seleccionar les peces que anirien destinades a ésser exposades al Museu d'Art, va emprendre

també la tasca de netejar la terrissa, restaurar els atuells que va semblar convenient, inventariar i fotografiar els més sencers i guardar la resta de fragments en caixes unificades en els nous magatzems del Museu d'Art, que paradoxalment es van situar provisionalment a Can Falló, la mateixa casa que proporcionà la ceràmica.[32]

Malgrat la gran quantitat de terrissa existent, són relativament pocs els atuells que es conservaven sencers, que s'han pogut enganxar o que va merèixer la pena restaurar. Hem d'imaginar que molts arribaren ja incomplets a Can Falló, perquè ja devien estar trencats al testar d'on es recollien, perquè la càrrega i descàrrega d'aquest material es devia fer sense gaire cura, i perquè el tracte que devien rebre a l'hora de fer i desfer les voltes tampoc no deu haver ajudat gens a la seva conservació.

Mossèn Benjamí Bonet (a.c.s.), que durant llargs anys va tenir cura del manteniment del palau episcopal i que assistí a la restauració de Can Falló, ens va assegurar que totes les voltes de la casa semblaven fetes al mateix moment, cosa que la dispersió dels fragments dels diversos tipus de terrissa dins les caixes conservades a Pedret semblava confirmar, i que el tipus de volta corresponia al segle XVIII, opinió que també li manifestà el Sr. Joaquim Pla Cargol, que afirmava també que la terrissa que va veure personalment era del segle XVIII i feta al carrer de Canaders. També recordava mossèn Benjamí Bonet que entre els plats decorats n'hi havia que portaven una data del segle XVIII. D'aquests plats només n'hem pogut retrobar un, que es conservava al palau episcopal, juntament amb altres que procedien indubtablement de Can Falló, cosa que ens va confirmar mossèn Benjamí Bonet, que els recordava perfectament. Sembla que algun dels plats decorats que es recuperaren sencers, entre els quals n'hi havia dels que portaven data, passaren a mans de gent sensible a aquest tipus de manifestació artística abans que la totalitat no ingressés al museu.

Jaume Marquès i Casanovas, cronista de la ciutat, descriu el 1979 Can Falló d'aquesta manera:

[32] Finalment, una selecció de la ceràmica fou exposada a les sales monogràfiques de ceràmica, vidre i art litúrgic de la quarta fase del museu, inaugurades el 1991.

M. Rosa Ferrer i Dalgà, Aurora Martín i Ortega, Narcís Soler i Masferrer, *Museu d'Art de Girona. Sales monogràfiques: ceràmica, vidre i art litúrgic*. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Diputació de Girona, Bisbat de Girona, Girona, 1991, 66 pàg., fig.

"A la banda del carrer [del bisbe Cartañà] hi ha un edifici prestigiós anomenat Can Falló. Té una porta amb un arc de punt rodó, al damunt de la qual hi ha un escut tallat, que representa un gall en actitud de cantar. En la meitat inferior hi ha les tres margarides en triangle, que són el senyal del llinatge Margarit. És un escut de tipus gòtic i crec que tota la portalada data del segle quinzè. Jo sospito que en aquest edifici hi hagué la cúria episcopal que a l'any 1467 va sofrir un incendi, a conseqüència del qual fou reduït a cendra tot l'arxiu episcopal. [El canonge] Alfonsello, coetani del fet, diu que 'no va quedar ni un procés, ni un llibre, ni res que no fos devorat pel foc', de la qual cosa va seguir-se un dany irreparable per a l'església, per al bisbe, per a la dignitat episcopal i per als capitulars. Sospito que algun familiar del bisbe Margarit primer va reconstruir la façana i va fer-hi marcar el seu escut. Darrerament aquest casal va servir per a arxiu del bisbat fins que el bisbe Jubany va destinar-lo a guarderia infantil. Ara no té cap aplicació concreta i hom projecta destinar-lo a ampliació del museu que s'està instal·lant al Palau Episcopal".[33]

Nosaltres, que hem tingut ocasió d'estudiar el palau episcopal, no creiem que al segle XV la casa fos propietat episcopal, ni que acollís la cúria, que situem en un altre indret del palau, a tocar la plaça dels Lledoners.[34]

La resta de les coses que sabem de la història de la casa ha estat publicat per Jaume Marquès i Josep. M. Marquès:

"... *en el año 1898, el Excmo. Dr. Sivilla adquirió para ampliar el palacio episcopal el edificio llamado "Casa Falló". Consta de planta baja y dos pisos, con dos patios interiores, hoy unidos con los del palacio. La puerta de esta casa da al callejón que bordea el ábside de la Seo, y tiene esculpido en la dovela central un escudo que contiene un gallo y tres margaritas. Conjeturamos por ello que debió de pertenecer a un caballero de la familia Margarit i Gallart de Castell d'Empordà, o a uno de los canónigos de la família Margarit. Es la casa canonical turnaria que en 1538 poseía el canónigo Moner. Posteriormente habitaron en ella, entre otros, los canónigos José Pagès, Martín Rich (1676-1700), Cristóbal Rich (1700-1713), Cristóbal Pagés (1713-1725) y Juan Rich. Uno de los Rich la amplió, pues en una parte más nueva que el resto de la casa, sobre una ventana hay la siguiente inscripción: HANC DOMVM CANONICUS RIC EDIFICAVIT VALPARIS CONSERVAVIT TEMPORE BELLI*

[33] Jaume Marquès i Casanovas, *Girona Vella*. Girona, 1979, pàg. 132-133.

[34] Narcís Soler i Masferrer, El palau episcopal de Girona al segle XV, op. cit.

ANNO 1809. El 1908 la habitaba el canónigo Valparis, el cual construyó un pasadizo que comunicaba con el palacio, y en el dintel puso la siguiente inscripción: PVERTA CONFIDENCIAL ENTRE EL SR. OBISPO RAMIREZ DE ARELLANO Y EL CANONIGO VALPARIS DE RESULTAS DE LA CAMPAÑA DE 1809".[35]

La pedra amb aquesta inscripció, retirada del seu lloc, es conservava al pati de Can Falló. Al novembre de 1983, durant les obres de la tercera fase del Museu d'Art, va ésser col·locada al lloc que probablement li corresponia, a la porta del pas interior entre el palau episcopal i Can Falló.

És molt probable que un dels Rich fos qui va fer construir les voltes de Can Falló, ja que és citat com a constructor de la casa pel canonge Valparis en una de les llindes, com ja hem vist. Cristòfol Rich donà el retaule barroc de la capella de la Puríssima de la catedral de Girona, actualment anomenada de l'Assumpta. El retaule es va començar el 1710 i el va fer l'escultor Pere Costa. En opinió de Jaume Marquès hauria estat aquest mateix Cristòfol Rich qui reconstruí la casa:

"Durant el setge de l'any 1710, la casa fou molt deteriorada, i així hom li'n atribuí la construcció, com es llegeix en la llinda d'una finestra. La inscripció llatina, traduïda al català diu: «Aquesta casa el canonge Rich l'edificà i el canonge Valparis la conservà en temps de la guerra de l'any 1809»".[36]

Les dates de 1756 i 1736 trobades en plats conservats a les voltes fan pensar que després de la mort de Cristòfol Rich, si és que aquest començà l'obra, encara algun canonge més es va preocupar de la casa. Potser algun altre de cognom Rich, com Joan Rich.

6. PLATS I PLATES DEL SEGLE XVIII DEL CARRER DE CANADERS A CAN FALLÓ

De tota la terrissa recollida a les voltes de Can Falló presentarem aquí només les plates, els plats i les escudelles engalbats i vidriats. Com veurem, es tracta de sèries molt uniformes, perquè devien formar serveis de taula.

[35] Jaime Marqués Casanovas y José M. Marqués Planagumà, "Apuntes históricos sobre el Palacio Episcopal de Gerona", *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, 14, Instituto de Estudios Gerundenses, Gerona, 1960, pàg. 288.289.

[36] Jaume Marquès, *Can Falló*, 1981, op. cit.

Porten una decoració senzilla i popular, diferent de la de la pisa, amb la qual, però, no deixa de tenir alguns punts de contacte. Creiem que aquesta producció gironina correspon als "plats del carrer de Canaders" que s'esmenta a l'època. Malgrat que mai no els hem publicat en detall, sí que n'hem avançat notícies que han estat suficients perquè entre les persones interessades en el món de la ceràmica antiga s'hi hagin fixat i aquesta producció sigui coneguda com "plats de Girona".[37] Fa de mal saber si totes les peces que s'atribueixen a Girona són gironines o no, perquè desconeixen l'obra dels centres productors pròxims, que devia ésser similar.[38]

6.1. Les plates

Les plates, que són les peces més vistoses, són les que més es van dispersar. Segurament ja n'hi havia poques. Amb els fragments que n'han quedat se n'han pogut reconstruir sis. A més, al palau episcopal se'n guardava una altra, quasi sencera, que vam ingressar al Museu Diocesà.

Totes tenen exteriorment forma troncocònica molt oberta, sense peu. La base, molt reduïda, no és plana, sinó que presenta una concavitat entre la vora i el centre, que torna a sobresortir. Per dins presenten dues zones ben diferenciades, una depressió central i una sanefa estreta, diferenciades per una solució de continuïtat, una mena de carena.

Totes porten engalba groga sota el vidriat a l'interior i al llavi. L'exterior queda reservat d'engalba i de vernís. Sobre el fons groc, la decoració ha estat dibuixada amb la tècnica del setrill. Com a colors només s'utilitzà un ocre vermellós i el verd. El dibuix sempre és de color ocre. El verd, que és molt volàtil, s'utilitza per puntejar i rares vegades per fer ratlles contínues.

[37] Narcís Soler i Masferrer, *La terrissa de la ciutat de Girona*. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Diputació de Girona, Bisbat de Girona, Girona, 1984,16 pàg., fig.
–*Terrissa de la ciutat de Girona, Mostra de Terrissa Catalana (Segles XVIII i XIX).* Museu-Arxiu de Palafrugell i Museu d'Art de Girona, Palafrugell, 1983.
M. Rosa Ferrer i Dalgà, Aurora Martín i Ortega, Narcís Soler i Masferrer, *Museu d'Art de Girona. Sales monogràfiques: ceràmica, vidre i art litúrgic*, 1991, op. cit.

[38] Narcís Soler i Masferrer, Notes sobre la terrissa de Besalú, *Amics de Besalú. V Assemblea d'estudis del seu comtat*, Olot, 1989, pàg. 203-222, 13 fig.

De les set plates esmentades i que s'han restaurat, sis presenten la mateixa decoració a la sanefa. Es tracta d'un motiu no figuratiu format per taques de color que li donen un aspecte jaspiat. En aquestes sanefes la mà del terrisser ha avançat per dalt i ha reculat per sota fent tirabuixons, a la manera de les ones del mar. Tot i que es devia dibuixar molt de pressa –potser, com era el cas de Mataró, amb una ploma d'au sucada d'engalba–, fa un efecte molt decoratiu i barroc. Sobre aquest motiu ocre s'hi han fet, a intervals, taques de color verd, que sovint queden volatitzades.

Com veurem, aquest és el motiu que es repeteix entre els plats decorats de Can Falló que es caracteritzen també per tenir un llavi destacat. Una plata té a la sanefa una línia verda en ziga-zaga entre espirals o circumferències ocres. Aquest motiu és el dels plats decorats sense llavi destacat. L'existència d'aquestes dues sèries ve confirmada per multitud de fragments de plata.

Una de les plates (Museu Arqueològic 15402, altura 94 mm, diàmetre màxim 354 mm, diàmetre de la base 82 mm)[39] presenta a l'interior una au de coll llarg i cua desplegada farcida de color ocre. Queden reservats en groc el centre del bec, l'ull, el pit i les plomes de la cua, que s'han ratllat amb línies paral·leles. Als peus hi té una tija i una flor, probablement un clavell. De l'esquena li surt una altra tija amb flor. De la carena de la sanefa surten cap a l'interior unes mates d'herba fetes de línies ocres. El contorn de l'animal i de les flors està resseguit de punts de color verd. Aquesta plata conté ja molts del motius que seran una constant a la terrissa de Can Falló: les aus, les flors amb tija, les mates d'herba, les línies en ziga-zaga de color ocre o verd, els punts verds i la decoració abarrocada de la sanefa. A la vora d'aquest plat, com a la major part dels plats grans o plates de Can Falló hi ha dos forats de costat per poder-lo penjar (fig. 3).

Un altra plata (Museu Arqueològic 15404; 87 x 330 x 80 mm), també amb el mateix motiu i amb dos forats a la sanefa, té l'espai central dividit en tres sectors per línies sinuoses que acaben amb una punta robusta. Cada sector queda partit per dues espirals enfrontades i per un plomall de fulles. Cadascun dels sis sectors resultants està tancat per una línia semicircular i presenta a l'interior una flor. Les semicircumferències exteriors, les flors i les espirals van puntejades de verd (fig. 4).

[39] A partir d'ara donarem les mides en el mateix ordre.

Figura 3: Can Falló. Plata amb la sanefa jaspiada. MAG 15402.

Figura 4: Can Falló. Plata amb la sanefa jaspiada. MAG 15504.

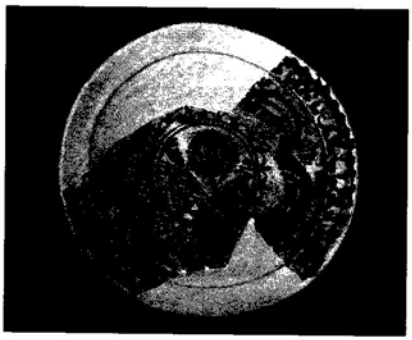

Figura 5: Can Falló. Plata amb la sanefa jaspiada. MAG 15405.

Figura 6: Can Falló. Plata amb la sanefa jaspiada. MAG 15407.

La tercera plata (Museu Arqueològic 15405; 87 x 338 x 76 mm), molt restaurada, té la mateixa sanefa que les anteriors. Al centre hi ha una tija de la qual surten tres flors. Aquest motiu va tancat amb una espiral que sembla una sèrie de circumferències concèntriques, de les quals surten cap enfora mates de tres fulles. Entre aquestes i la sanefa hi ha set lòbuls fets amb una línia ocre gruixuda, amb mates de fulles a les interseccions, i resseguits per sota per rastelleres de fulles i punts verds. Aquests ressegueixen també les flors centrals (fig. 5).

La quarta (Museu Arqueològic 15406, 83 x 300 x 72 mm), molt restaurada, té també idèntica sanefa, amb dos forats. Al centre, una tija de la qual surten tres grans flors amb tres pètals punxeguts visibles. Les flors van puntejades de verd. De la sanefa, en direcció al centre, surten les típiques mates d'herba, envoltades de línies sinuoses verdes (fig. 6).

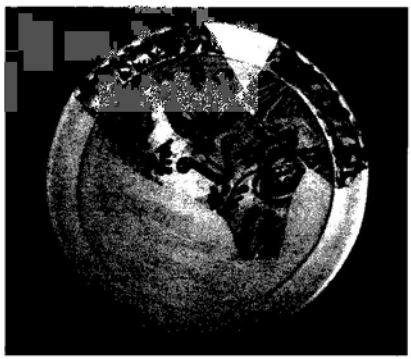

Figura 7: Can Falló. Plata amb la sanefa jaspiada. MAG 15406.

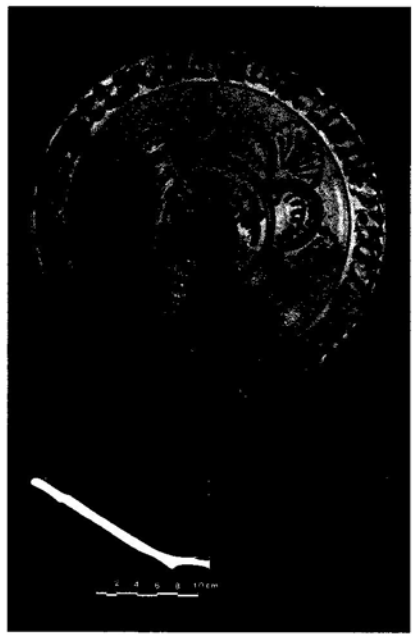

Figura 8: Can Falló. Plata amb la sanefa jaspiada. Interior i perfil. Museu Diocesà 1238.

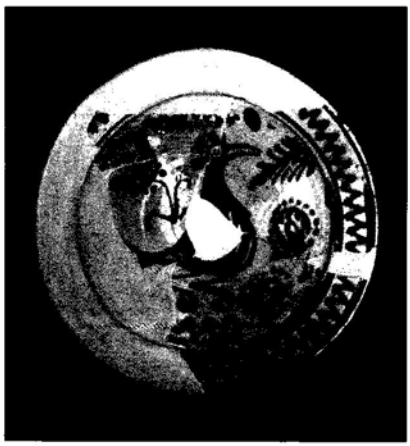

Figura 9: Can Falló. Plata amb la línia verda en ziga-zaga entre circumferències concèntriques a la sanefa. MAG 15403.

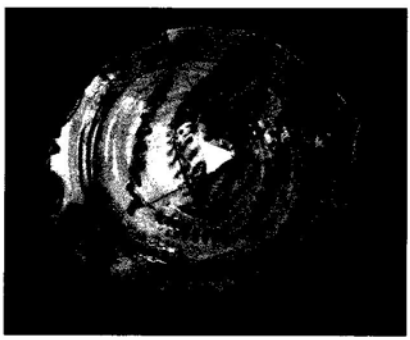

Figura 10: Can Falló. Motiu central d'una plata. MAG 15390.

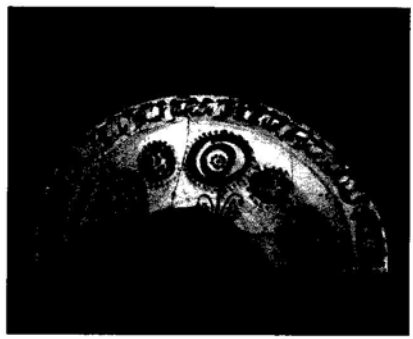

Figura 11: Can Falló. Fragment de plata amb la sanefa jaspiada. MAG.

Figura 12: Can Falló. Fragment de plata amb la sanefa jaspiada. MAG.

Figura 13: Can Falló. Fragment de plata amb la sanefa jaspiada. MAG.

La cinquena és molt semblant a l'anterior (Museu Arqueològic 15407, 82 x 306 x 82 mm). A la sanefa hi ha el mateix motiu, i dos forats per penjar el plat. Al centre hi ha una mata d'on surten tres tiges acabades amb grans flors. Mates d'herba, flors i tiges van puntejades de verd (fig. 7).

La sisena (Museu Diocesà 1238; 95 x 365 x 80 mm) presenta en el medalló central al mig d'una espiral molt tancada que dóna la impressió de circumferències concèntriques, un nap amb les fulles. Tot vol, entre les circumferències i la sanefa, set lòbuls com els que hem descrit en la tercera plata i, entre ells, mates d'herba amb una línia de punts verds (fig. 8).

La setena i última de les plates restaurades és diferent per la forma i la decoració de la sanefa (Museu Arqueològic 15403; 66 x 277 x 75 mm). És força més petita, té la sanefa envoltada per línies ocres entre les quals corre una línia verda en ziga-zaga. Al centre hi ha una au amb cresta i bec llarg, envoltada de mates d'herba, línies sinuoses i flors, aquestes últimes envoltades de punts verds. Representa, doncs, una sèrie diferent de plates (fig. 9). Entre els fragments destacarem el centre d'una plata, probablement semblant a la setena de les que hem descrit (Museu Arqueològic 15390) (fig. 10).

L'homogeneïtat d'aquestes plates és clara. Els altres fragments conservats, molt nombrosos, repeteixen els mateixos motius que hem vist fina ara (aus, flors amb la tija, fruites, grups de fulles, línies en ziga-zaga o sinuoses, punts verds). Entre les decoracions de les sanefes domina la que portaven les sis primeres plates descrites (fig. 11, 12, 13). Altres, menys, són de la

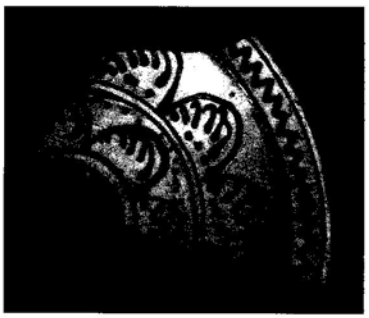

Figura 14: Can Falló. Fragment de plata amb la línia verda entre circumferències concèntriques a la sanefa. MAG.

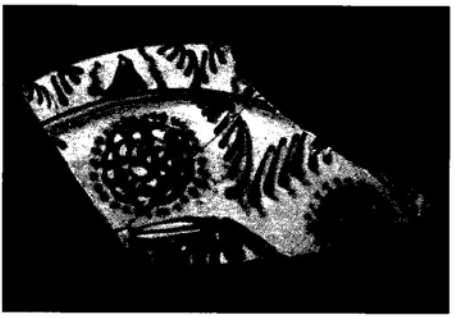

Figura 15: Can Falló. Fragment de plata amb una sanefa de triangles i fulles. MAG.

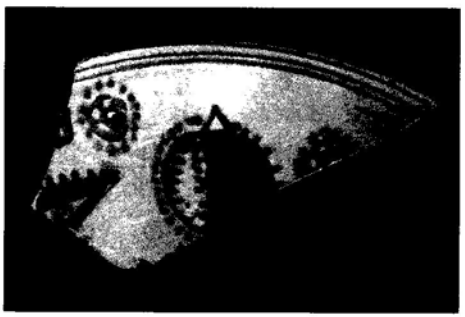

Figura 16: Can Falló. Fragment de plata amb les línies quasi concèntriques d'una espiral al lloc de la sanefa. MAG.

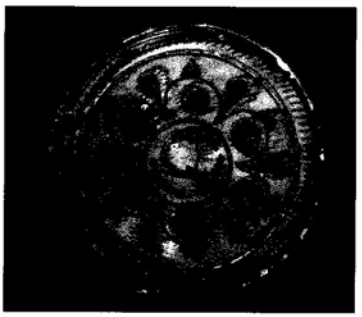

Figura 17: Can Falló. Plata amb la línia verda en ziga-zaga entre espirals concèntriques a la sanefa. Procedeix del fons del Museu Arqueològic de Girona MAG 250154.

Figura 18: Plata amb la línia verda en ziga-zaga entre espirals concèntriques a la sanefa. Procedeix d'una volta de l'hospital de Santa Caterina.

Figura 19: Plata amb la línia verda en ziga-zaga entre espirals concèntriques a la sanefa. Procedeix d'una volta de l'hospital de Santa Caterina.

sèrie de la setena plata restaurada, amb la sanefa amb la ziga-zaga verda (fig. 14). Encara n'hi ha amb una sanefa diferent a les dues que hem vist (fig. 15). Finalment, alguns fragments de plata no tenen la carena que separa el centre i la sanefa, i aleshores aquesta no existeix tampoc com a decoració diferenciada. Potser es tracta de plates fondes (fig. 16).

No hem cercat encara en museus ni en col·leccions la presència de plats com els de Can Falló. És probable que fossin diversos els centres productors que fessin obra semblant a la que aquí descrivim durant el segle XVIII, però no és fàcil que fessin també unes plates semblants a les gironines, amb la complexitat que aquests tenen. Unes peces tan decoratives devien tenir força acceptació i difusió.

El Museu Arqueològic de Girona conserva una plata gran, quasi sencera (250154; 110 x 394 x 80 mm), procedent dels fons de la Comissió de Monuments, que no dubtem en relacionar amb les de Can Falló. Al centre té una tija amb una flor envoltada per una espiral molt tancada. Entre aquest motiu i la sanefa s'hi disposen sis semicircumferències que en el punt mig de l'arc tenen mates de fulles, estan separades per grans gotes de color i cada una té a l'interior una flor. Flors i gotes van envoltades de punts verds, amb el color molt volatitzat. A la sanefa, entre línies ocres, hi té una línia en ziga-zaga, de color verd, molt volatitzada (fig. 17).

Dues plates procedents d'una volta de l'hospital de Santa Caterina que ja vàrem publicar[40] tenen aquesta mateixa sanefa (fig. 18, 19), amb una distribució de motius diferent.

El Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles posseeix dues plates molt semblants a les de Can Falló. Totes dues tenen a la sanefa la línia verda en ziga-zaga envoltada de les espirals ocres. Una té al centre un gall envoltat de grups de fulles, i tot plegat va resseguit de punts verds. Procedeix del mateix edifici del museu, del pou de la Pia Almoina que, com que tenia l'aigua pudosa, va ésser usat com a abocador durant segles a partir del moment que la casa va gaudir d'aigua millor d'una font pública que van posar a la façana. El seu context és del segle XVIII.

[40] Narcís Soler Masferrer, Terrissa de l'hospital de Santa Caterina de Girona, *Miscel·lània Lluís Esteva*. Publicacions de l'Institut d'Estudis del Baix Empordà, Sant Feliu de Guíxols, 2006, pàg. 61-80, 29 fig.

L'altra té al centre la flor amb la tija voltada per l'espiral, de la qual surten set triangles ratllats de l'interior, entre els quals s'hi han dibuixat flors i rastelleres de fulles. Les flors van resseguides de punts verds, i a la vora té dos forats per penjar-lo. Procedeix d'uns sondejos fets a Can Fornells el 1977, on anava amb materials que es poden datar del segle XV al XVIII. Can Fornells és una casa veïna de la Pia Almoina. El motiu dels triangles ratllats el trobem també en alguns dels fragments de plates grans de Can Falló. Al nostre entendre, aquestes dues peces, tant per les mides com per la decoració i els colors, podrien ésser gironines i del segle XVIII (fig. 20).

Andreu Batllori i Lluís M. Llubià publicaren una plata i un bací de procedència desconeguda.[41] Ens descriuen la plata com una obra de gerrer, decorat segons el sistema del setrill, amb engalba vermella sobre fons groc, amb la sanefa decorada amb un dibuix jaspiat, també amb els colors abans esmentats. Aquesta plata porta la data pintada de 1754. Del bací comenten que està fet amb el mateix procediment i amb els mateixos colors i que es podria assegurar que fou decorat pel mateix artista. La sanefa de la plata, amb dos forats per poder-la penjar, és idèntica que la de les plates de Can Falló. Al centre hi ha un gall, voltat de semicircumferències coronades amb mates de fulles separades per gotes ratllades i que al centre tenen espirals de color de línia gruixuda. Els motius, doncs, són els mateixos que els de les nostres plates. També és significativa la correspondència dels colors i el fet que en la fotografia de la làmina 262 es poden veure al voltant del gall o pollastre i de les espirals unes taques volatitzades, que no dubtem que són de color verd. Al bací de barber també hi ha les semicircumferències, coronades per mates, separades per gotes ratllades i amb una flor al centre, amb les flors i les gotes resseguides de punts de color verd. Creiem que es pot pensar amb fonament que aquestes dues peces foren fetes a Girona, probablement al carrer de Canaders (fig. 21).

Al Museu Nacional de Ceràmica de València es conserva una plata del segle XVIII que ha estat atribuïda a Girona, no sabem si pel mateix museu o pel consell de redacció del *Butlletí Informatiu de Ceràmica*. En té tota la traça[42] (fig. 22).

[41] Andreu Batllori i Munné i Lluís M. Llubià i Munné, *Ceràmica catalana decorada*. Ed. Vicens-Vives (2a ed. anastàtica) Barcelona, 1949, 2a ed. 1974, pàg. 109, 110, 140; làm. 262

[42] Redacció, Notícies de l'Associació. Excursió a València i a Manises, *Butlletí Informatiu de Ceràmica*, 27, Associació catalana de ceràmica decorada i de terrissa, Barcelona, juliol-desembre 2001, pàg. 53.

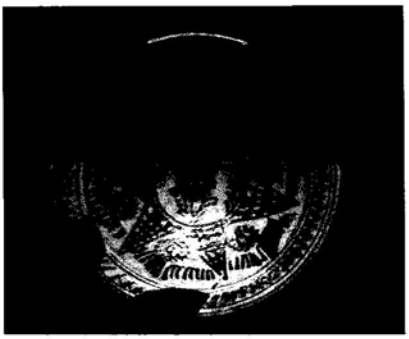

Figura 20: Plata amb la línia verda en zigazaga entre espirals concèntriques a la sanefa. Procedeix de Can Fornells (Banyoles).

Figura 22: Plata de Girona al Museu Nacional de Ceràmica de València (Butlletí de Ceràmica, 72, 2001, p. 53)

Figura 21: Plata i bací d'origen desconegut (A. Batllori & Ll. M. Llubià, Ceràmica catalana decorada, Barcelona, 1949, làm. 262)

6.2. Els plats decorats

Els plats decorats, tots amb esquerdes o passats de cuita, i els fragments de plat són extraordinàriament abundants entre la terrissa de Can Falló. Aquestes peces no semblen pas les més adequades per farcir voltes, ja que és poc l'espai que ocupen. La gran quantitat que n'hi ha és un argument més a favor d'un origen pròxim, de Girona mateix, d'aquesta terrissa.

Tots els plats decorats són semblants a les plates: estan engalbats de color groc i vidriats només per dins i del llavi. La base és umbilicada o

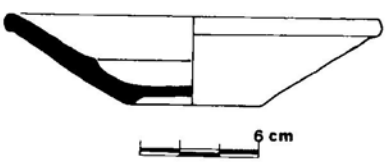

Figura 23: Perfil d'un plat amb el llavi destacat i la decoració jaspiada. MAG.

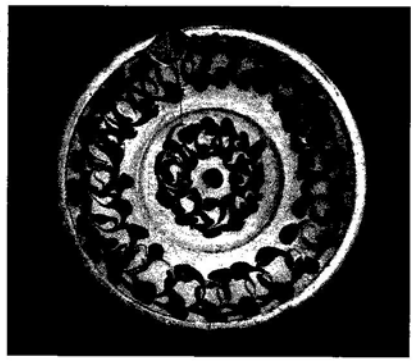

Figura 24: Can Falló. Plat amb el llavi destacat i decoració jaspiada. MAG 15360.

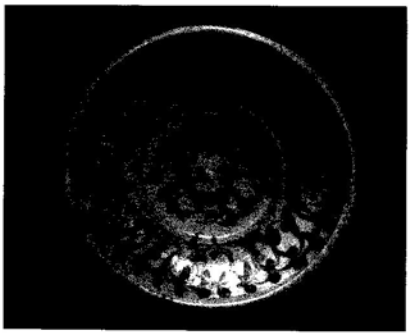

Figura 25: Can Falló. Plat amb el llavi destacat i decoració jaspiada amb taques verdes. MAG 15361

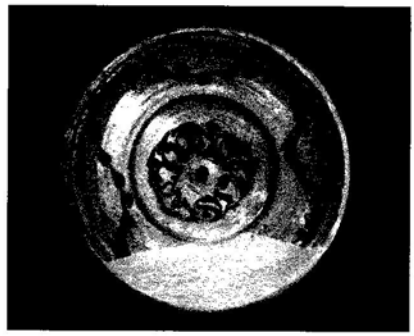

Figura 26: Can Falló. Plat amb el llavi destacat i decoració jaspiada. MAG 15386.

Figura 27: Can Falló. Plat amb el llavi destacat i decoració jaspiada. MAG 15366.

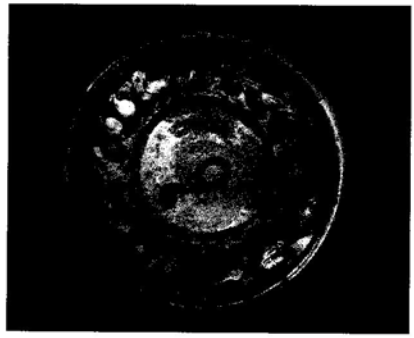

Figura 28: Can Falló. Plat amb el llavi destacat i decoració jaspiada amb taques verdes. MAG 15526.

còncava i en teoria només toquen a terra per la vora i el centre d'aquesta base. Tots són molt uniformes, i de bell antuvi, per llur forma i decoració es poden separar en dos grans grups.

6.2.1. Plats decorats amb el llavi destacat

Posseeixen per dins una sanefa ampla, ben separada de l'enfonsament central del plat per una carena. També el llavi queda ben separat de la sanefa per una línia profunda. Tots són de les mateixes mides, amb les naturals diferències degudes al fet d'ésser tornejats un per un i a les irregularitats d'una cocció defectuosa. Les altures oscil·len entre 39 i 58 mm, amb una mitjana de 48 mm. El diàmetre màxim va entre 175 i 201 mm, amb una mitjana de 186 mm, i el diàmetre de la base entre 51 i 66 mm, amb una mitjana de 61 mm (fig. 23).

En aquests plats la decoració és sempre la mateixa i idèntica a la sanefa de la majoria de les plates. Es tracta de la línia difusa acompanyada de grans taques de color que avança i torna sobre sí mateixa fent tirabuixons com les ones del mar, sempre de color ocre vermellós. Aquesta decoració fa una corona circular a la sanefa i una altra al centre del plat, on dóna la volta a un punt de color. Amb aquesta decoració i les taques de color verd els plats agafen un aspecte jaspiat, de decoració molt abarrocada.

Entre els 31 plats d'aquest tipus sencers o que s'han restaurat n'hi ha 10 que només tenen un color entre ocre i vermellós sobre el fons groc (Museu Arqueològic 15360, 15367, 15373, 15376, 15378, 15524, 15525, 15527, 15532 i 15533) (fig. 24).

N'hi ha 18 que sobre aquesta decoració presenten taques de color verd (Museu Arqueològic 15358, 15361, 15368, 15369, 15377, 15379, 15381, 15382, 15529, 15530, 15531, 15374, 15375, 15380, 15384, 15385, 15383, 15528). D'aquests, n'hi ha cinc que tenen la particularitat de no tenir cap gran punt central (fig. 25).

Dins d'aquest tipus de plats n'hi ha alguns que presenten un certa originalitat, però sempre utilitzant el mateix motiu. Així, n'hi ha un (Museu Arqueològic 15386) que té la sanefa més senzilla, en què la línia amb taques de color no fa ones ni llaços, sinó només quatre lòbuls o ondulacions (fig. 26). En un altre (Museu Arqueològic 15366), aquesta línia fa un dibuix indesxifrable al centre, i a la sanefa, quatre cercles centrats per un punt (fig. 27).

Figura 29: Can Falló. Plat amb la línia verda en ziga-zaga entre espirals concèntriques a la sanefa. MAG 15365.

Figura 30: Can Falló. Plat amb la línia verda en ziga-zaga entre espirals concèntriques a la sanefa. MAG 15364.

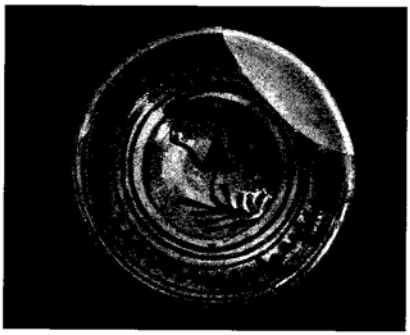

Figura 31: Can Falló. Plat amb la línia verda en ziga-zaga entre espirals concèntriques a la sanefa. MAG 15387.

Figura 32: Can Falló. Plat amb la línia verda en ziga-zaga entre espirals concèntriques a la sanefa. MAG 15388.

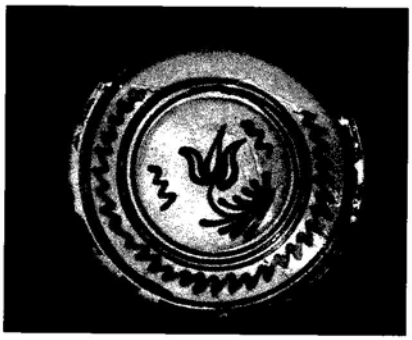

Figura 33: Can Falló. Plat amb la línia verda en ziga-zaga entre espirals concèntriques a la sanefa. MAG 15363.

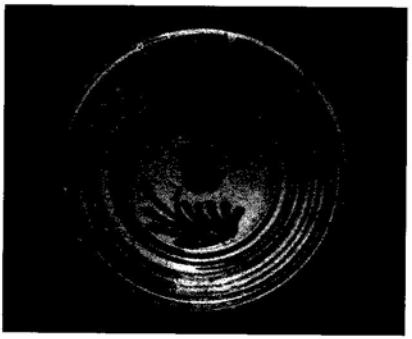

Figura 34: Can Falló. Plat amb una espiral verda entre espirals vermelles concèntriques a la sanefa. MAG 15359.

Finalment, un altre, que és un dels més petits del conjunt (Museu Arqueològic 15.326, 39 x 175 x 53 mm), té la particularitat de presentar al centre un signe semblant a la lletra *g* amb la curvatura inferior al revés (fig. 28).

6.2.2. Plats decorats, sense llavi destacat.

Una altra sèrie de plats està formada per peces que semblen lleugerament més planes que les anteriors i en les quals el llavi, semicircular, no hi té cap relleu especial. L'engalba groga i el vidriat només hi són a l'interior, i la base és també còncava, sense peu.

Els 10 que eren sencers o s'han restaurat fan entre 44 i 52 mm d'altura, amb una mitjana de 46,5 mm, entre 184 i 191 mm de diàmetre màxim, amb una mitjana de 187 mm, i entre 50 i 67 mm de diàmetre de base, amb una mitjana de 61 mm. Són, doncs, de mides pràcticament idèntiques als plats del tipus anterior.

Poden relacionar-se amb les plates que tenen una línia de color verd en ziga-zaga o ondulada a la sanefa, ja que tenen el mateix motiu, aquí i allí entre línies vermelloses que fan espirals molt tancades, una a la vora del plat i una altra entre el fons i la sanefa. Els motius centrals són senzills i variats, els mateixos que ja hem vist a les plates i que veurem en les escudelles: una au (Museu Arqueològic 15365) (fig. 29), una mata d'herba (Museu Arqueològic 15364) (fig. 30), una flor que surt d'una mata, ja sigui el clavell (Museu Arqueològic 15387) (fig. 31) o la flor rodona (Museu Arqueològic 15535 i 15388) (fig. 32), o la flor amb tres pètals punxeguts (Museu Arqueològic 15363, 15389 i 15534) (fig. 33).

Dins d'aquest tipus hi ha també lleugeres variants. Així, un plat (Museu Arqueològic 15359) té a la sanefa, entre les espirals ocres, una espiral en línia verda que substitueix la línia en ziga-zaga (fig. 34). Al centre, en canvi, hi ha la típica flor de tres pètals. Un altre (Museu Arqueològic 15362), amb el mateix motiu central, ha substituït la línia verda en ziga-zaga de la sanefa per unes línies ocres que es van encreuant entre si (fig. 35).

Si els fragments de plats de la sèrie que hem descrit en primer lloc repeteixen sempre el mateix motiu decoratiu, els d'aquesta deixen veure una mica més de varietat. En un cas, la línia en ziga-zaga de la sanefa és ocre, en un altre en la sanefa hi ha mates d'herba i flors puntejades de verd (fig.

36). Finalment, trobem molt significatiu un fragment que ens dóna la meitat del plat. Té un ocell al mig, i les orles i ratlles paral·leles de la sanefa ens recorden les sanefes dels plats blaus d'influència francesa del segle XVIII (fig. 37), i aquesta pot ésser una dada més per confirmar la datació de la terrissa de Can Falló.

El Museu Arqueològic posseeix plats semblants als descrits, procedents de diversos llocs de la ciutat. No els descriurem.

6.3. Escudelles

Les escudelles, plats de niu o plats de segador, formen també un conjunt molt ben representat entre la terrissa de Can Falló. Són de forma quasi semiesfèrica i, igual que els plats, no tenen peu, la base és còncava, i porten engalba i vernís només a l'interior i al llavi.

Aquí els colors inverteixen, de forma invariable, la funció que tenien en els plats. Ara l'ocre vermellós és l'engalba que fa de fons i la decoració es dibuixa amb el mateix groc que en els plats acoloria el fons. Mai no s'hi usa el verd. L'ocre de les escudelles és de color molt variable, de vermellós a fosc. Això segurament depèn tant de la composició d'aquesta engalba com de la cocció que ha sofert la peça. Les molt negroses semblen passades de cuita. Com que aquest conjunt està format tot per peces defectuoses, no farem servir el criteri del color per diferenciar-les, i podem dir que totes estan decorades en groc sobre fons vermell. Entre una quarantena d'escudelles senceres o restaurades, l'altura oscil·la entre 47 i 65 mm, amb una mitjana de 57 mm, el diàmetre màxim està entre 140 i 152 mm, amb una mitjana de 146 mm, i el diàmetre de la base entre 51 i 67 mm, amb una mitjana de 62 mm (fig. 38).

Totes porten una espiral de línies atapeïdes a tocar la vora. Allò que varia és el motiu central. Aquest pot ésser un ocell tot farcit de color groc, amb zones reservades a l'ull i al pit (fig. 39). De vegades l'ocell va entre fulles (Museu Arqueològic 15536, 15340, 15378, 15369, 15395 i 15395) (fig. 40). N'hi ha amb la flor que sembla un clavell, amb la seva mata de fulles (Museu Arqueològic 15349, 15371, 15372, 15537, 15346) (fig. 41), o la flor amb tres pètals punxeguts (Museu Arqueològic 15342, 15356, 15373) (fig. 42), o la flor rodona, també amb la mata de fulles (Museu Arqueològic 15348, 15352, 15396, 15397, 15398 i Museu Diocesà 1239) (fig. 43) o una flor punxeguda,

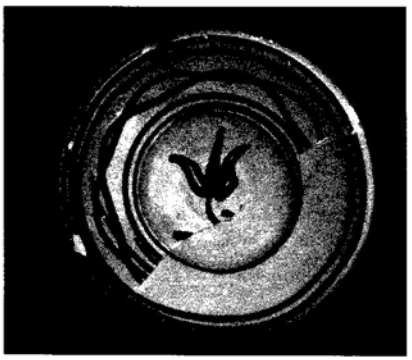

Figura 35: Can Falló. Plat amb una línia entrecreuada entre espirals concèntriques a la sanefa, totes vermelles. MAG 15362.

Figura 36: Can Falló. Fragment de plat amb mates de fulles i flors entre espirals concèntriques a la sanefa. MAG.

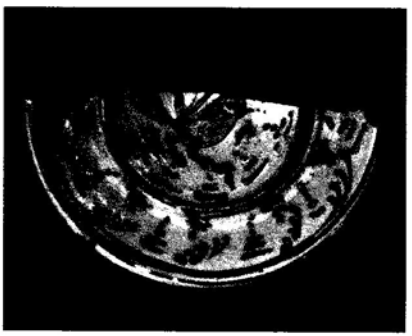

Figura 37: Can Falló. Fragment de plat amb fulles vermelles i verdes entre espirals concèntriques a la sanefa. MAG.

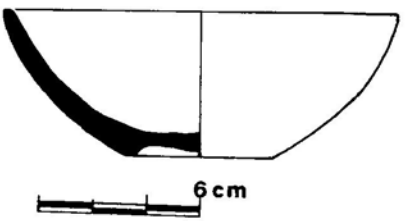

Figura 38: Perfil d'una escudella.

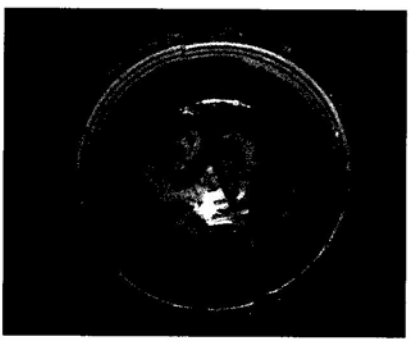

Figura 39: Can Falló. Escudella amb l'ocell. MAG 15536.

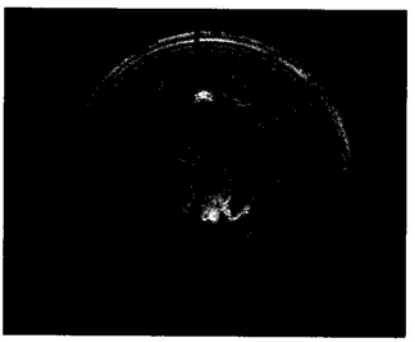

Figura 40: Can Falló. Escudella amb l'ocell entre fulles. MAG 15379.

Figura 41: Can Falló. Escudella una flor semblant al clavell. MAG 15371.

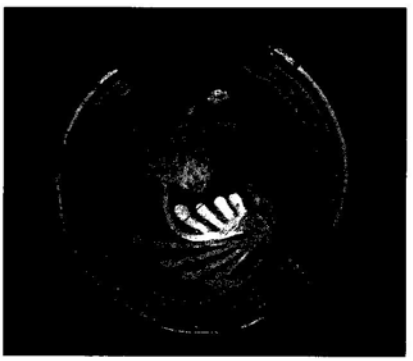

Figura 42: Can Falló. Escudella amb una flor amb tres puntes. MAG 15373.

Figura 43: Can Falló. Escudella amb una flor rodona. MAG 15348.

Figura 44: Can Falló. Escudella amb una flor tancada. Museu Diocesà 1195.

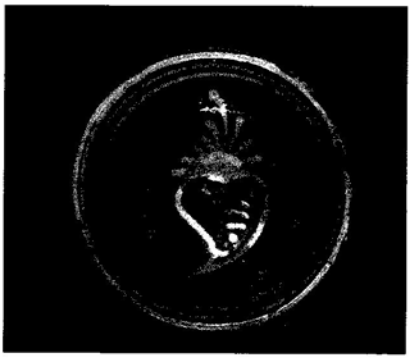

Figura 45: Can Falló. Escudella amb un nap. Museu Diocesà 1241.

Figura 46: Can Falló. Escudella amb un motiu piramidal. MAG 15538.

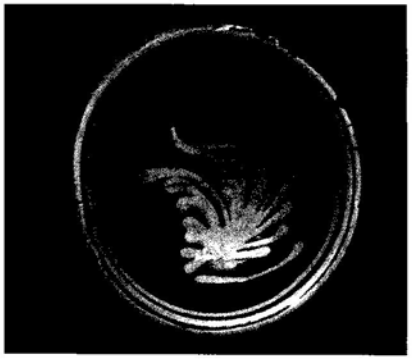

Figura 47: Can Falló. Escudella amb una mata d'herba. MAG 15353.

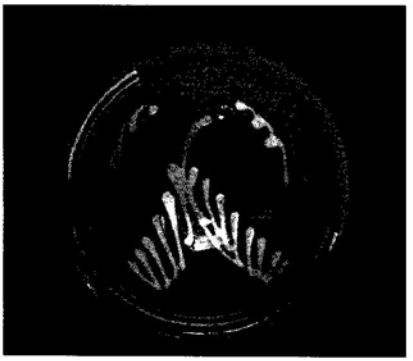

Figura 48: Can Falló. Escudella amb una mata d'herba. MAG 15377.

Figura 49: Can Falló. Escudella amb un motiu radial. MAG 15376.

Figura 50: Can Falló. Escudella amb un motiu radial. MAG 15400.

una poncella que sembla un nap (Museu Arqueològic 15374 i Museu Diocesà 1195 i 1240) (fig. 44).

N'hi ha de més originals, que al centre tenen una mena de nap (Museu Arqueològic 15354 i Museu Diocesà 1241) (fig. 45) o motius menys realistes, com ratlles paral·leles que s'escurcen fins a convertir-se en punts que fan una curvatura (Museu Arqueològic 15538) (fig. 46), senzilles ratlles que fan mates de fulles (Museu Arqueològic 15353 i 15377) (fig. 47, 48), una mena de fulles o ratlles posades radialment (Museu Arqueològic 15376 i 15400) (fig. 49, 50), o uns motius circulars, a manera de roses o sols centrals, alhora que simulen una sanefa amb una línia en ziga-zaga entre espirals (Museu Arqueològic

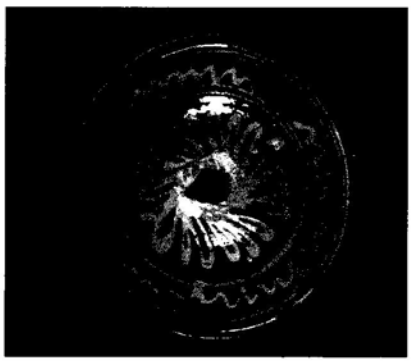

Figura 51: Can Falló. Escudella amb motius radials. MAG 15351.

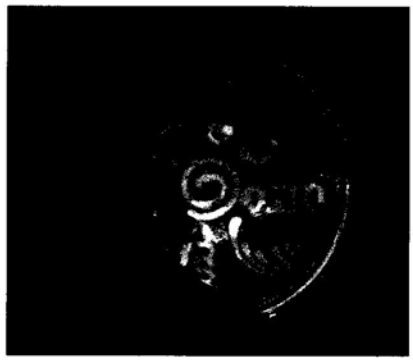

Figura 52: Can Falló. Escudella amb motius radials. MAG 15375.

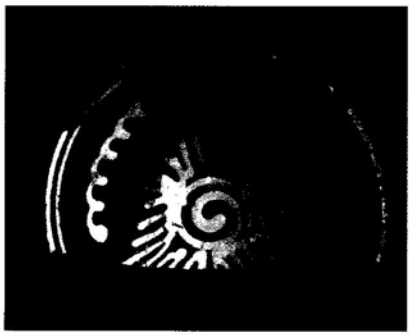

Figura 53: Can Falló. Escudella amb espiral central. MAG s/n.

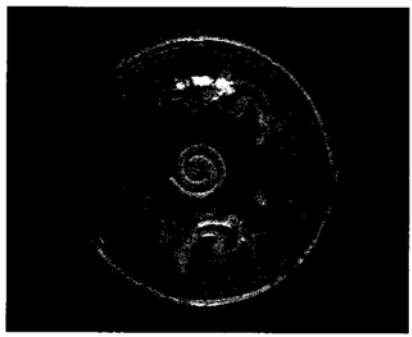

Figura 54: Can Falló. Escudella amb motius concèntrics. MAG 15341.

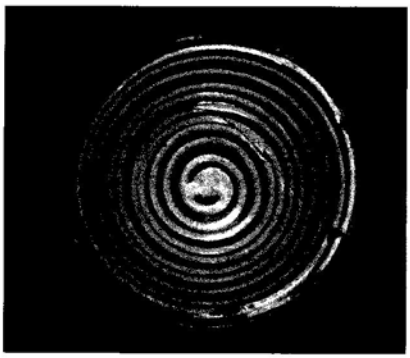

Figura 55: Can Falló. Escudella amb l'espiral. MAG 15343.

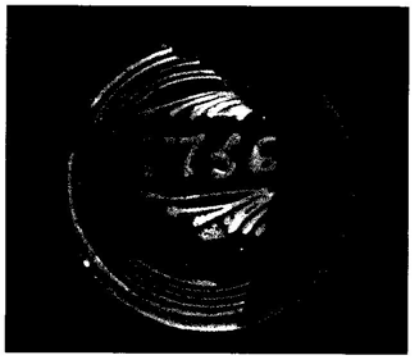

Figura 56: Can Falló. Escudella amb la data de 1756. Museu Diocesà 1193.

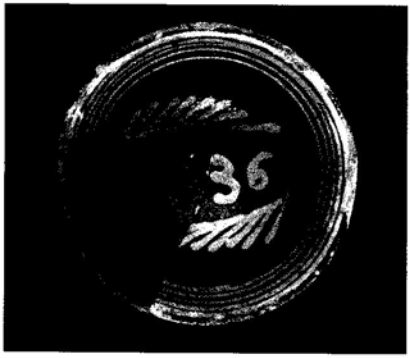

Figura 57: Can Falló. Escudella amb la data de [17]36. Museu Diocesà 1194.

15350, 15351 i 15399) (fig. 51), o tenen al centre una petita espiral d'on surten cadenes de cercles, o mates amb fulles (Museu Arqueològic 15375) (fig. 52, 53), o envolten aquesta espiral central una mena d'espirals dobles i oposades que es toquen i fan una composició delicada (Museu Arqueològic 15341) (fig. 54).

Finalment, n'hi ha que porten, com a única decoració, una espiral groga, igual com els plats que fins fa poc s'utilitzaven de cendrers i que encara es fabriquen a la Bisbal (Museu Arqueològic 15343, 15344 i 15345) (fig. 55).

Especialment important és l'escudella, idèntica en forma i decoració a tots els anteriors, que té al centre, entre fulles, la data de 1756 (Museu Diocesà núm. 1193) (fig. 56). En una altra escudella datada, idèntica a l'anterior, però de talla netament més petita, s'hi han conservat només els dos últims números, 36, d'un any que podem pensar que era [17]36 (Museu Diocesà 1194; 60 x 126 x 50 mm) (fig. 57).

Els fragments d'escudella són molt abundants, però no aporten res de nou als motius de les escudelles senceres o restaurades, perquè ja hem dit que tota aquesta sèrie és d'una gran uniformitat. L'única novetat és una flor amb els pètals molt estarrufats com a motiu central, i la presència d'un fragment amb la data de 175[4] (l'última xifra no és segura) i d'una altra amb els dos últims números d'una altra data, probablement [17]70.

El Museu Arqueològic posseeix algunes escudelles més, semblants a les descrites, procedents de diversos llocs de la ciutat. No les descriurem aquí. La majoria són com les de Can Falló. D'altres tenen orelles i decoració jaspiada, s'assemblen més a les trobades als Banys Àrabs i s'han de portar al segle XVII.

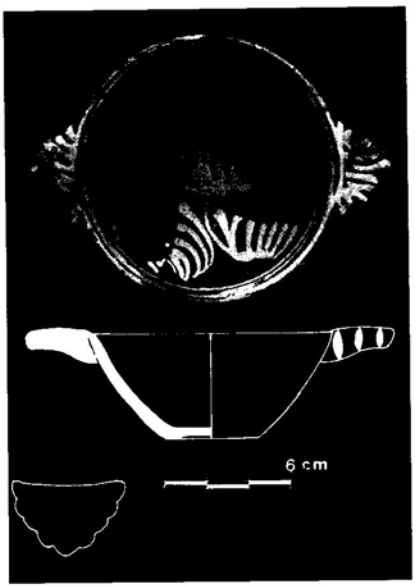

Figura 58 a i b: Can Falló. Escudella amb orelles i una flor de tres punxes. Interior i perfil. MAG 15401.

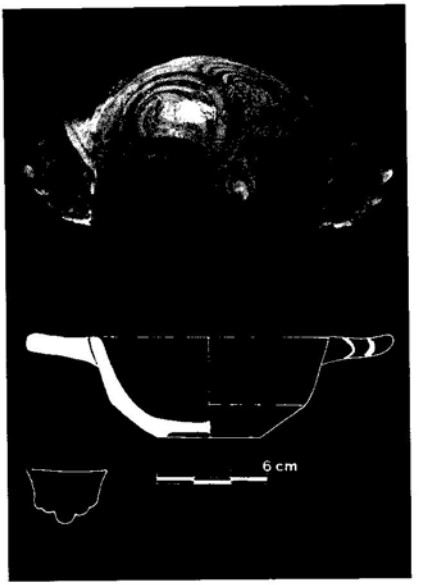

Figura 59: Can Falló. Escudella amb orelles i decoració jaspiada. Interior i perfil. MAG 15401.

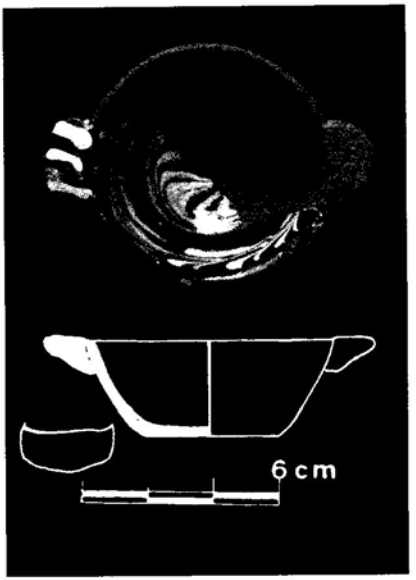

Figura 60 a i b: Can Falló. Petita escudella amb orelles i decoració jaspiada. Interior i perfil. MAG 15380.

Figura 61 a i b: Can Falló. Plata jaspiada. Interior i perfil. MAG 15393.

6.4. Escudelles amb orelles

Aquestes peces són molt rares entre la terrissa de Can Falló. Se n'han pogut refer tres, totes diferents.

Una, la més gran (Museu Arqueològic 15356, 52 x 130 x 60 mm), és exactament igual que les que hem vist en l'apartat anterior, i només se'n diferencia perquè té nanses. Com aquelles, va engalbada de color ocre vermellós i té dibuixada la decoració de color groc. A la part superior interna hi ha l'espiral, i al centre, la mata de fulles amb una gran flor amb tres pètals. Només l'interior i les nanses van engalbades. Aquestes són planes, oposades i lobulades, decorades amb ratlles de color groc (fig. 58). Tots els fragments d'escudella amb orelles que hem pogut identificar, i són només 6, cal referir-los a aquest tipus i, per tant, a la resta d'escudelles decorades. Hi ha alguns dels mateixos motius que en aquests: flors, mates d'herba i espirals, sempre de color groc sobre ocre.

Les altres dues escudelles són peces úniques. Totes dues van engalbades de dins d'ocre vermell i porten una decoració en groc que els dóna un aspecte jaspiat. N'hi ha una de mida mitjana (Museu Arqueològic 15401; 57 x 116 x 45 mm), de nanses lobulades (fig. 59), i una altra de molt petita, amb nanses enteres (Museu Arqueològic 15380; 29 x 77 x 36 mm) (fig. 60).

Així, doncs, podem pensar que les escudelles amb orelles, que eren tan abundants als segles XV, XVI i XVII, s'han fet rares entre la producció gironina del XVIII, i que les escudelles jaspiades, abundants entre la terrissa més antiga, com ara la dels Banys Àrabs, són aquí ben poques.[43] Al segle XVIII a Girona es devia menjar utilitzant preferentment plats i escudelles sense nanses.

6.5. Plates jaspiades

Se n'ha pogut reconstruir una. És de forma semiesfèrica, amb peu. A dalt presenta una vora estreta, separada del cos per una carena interior. Quan encara no era seca, la vora va ésser premuda amb el dit fins a donar-hi un aspecte lobulat. La peça va engalbada de color groc i vidriada només de dins. Sobre l'engalba s'hi ha deixat caure, des de la vora, engalba vermella i verda. Amb un moviment de rotació s'aconseguí barrejar els colors de manera que

[43] Narcís Soler Masferrer, Ceràmica trobada als Banys Àrabs, op. cit.

quedés un jaspiat vistós. És una decoració idèntica a la d'alguns càntirs (Museu Arqueològic 15393; 95 x 275 x 85 mm) (fig. 61).

Hi ha fragments amb la mateixa decoració d'una peça més gran i d'una altra de més globulosa. Al Museu Arqueològic n'hi ha una altra de molt semblant a la descrita, amb la mateixa vora i idèntica decoració (Museu Arqueològic 253014; 120 x 280 x 85 mm). Ingressà el 1961, procedent del pati del col·legi del Cor de Maria (fig. 62).

7. PLATS DEL CARRER DE CANADERS A L'HOSPITAL DE SANTA CATERINA I A LA CASA DE CULTURA

Hem esmentat que en el fons del Museu Arqueològic de Girona hi ha moltes peces idèntiques a les descrites, procedents de diferents llocs de la ciutat. Volem recordar també que les mateixes sèries de plates, plats i escudelles que tan clarament hem pogut establir a Can Falló s'han trobat, en menor quantitat, en voltes de l'hospital de Santa Caterina i de la Casa de Cultura, dos edificis veïns del carrer de Canaders, el primer del segle XVII, però segurament remodelat el segle XVIII, i el segon, edificat en aquest últim segle. Ja n'hem parlat en altres treballs.[44] De tot això, aquí només hem presentat les dues plates senceres de la volta est de Santa Caterina que, tot i la gran similitud amb les de Can Falló, semblen una mica més modernes, o simplement, fetes en un altre obrador o d'una altra mà (fig. 18, 19).

8. PRODUCCIONS SIMILARS D'ALTRES CENTRES

Segurament en altres centres terrissers pròxims a Girona existia una producció similar, que no sabem fins a quin punt es pot diferenciar de la gironina. No hem estudiat el tema, excepte en el cas de Besalú. El Museu arqueològic de Girona conserva diverses peces de terrissa procedents de

[44] Narcís Soler i Masferrer, Terrissa de l'hospital de Santa Caterina de Girona, op. cit.

Narcís Soler i Masferrer, Terrissa gironina trobada a la Casa de Cultura, *Girona, dos mil anys d'Història. Annals de l'Institut d'Estudis Gironins, I Congrés d'Història de Girona*, Institut d'Estudis Gironins, Girona, 2001, pàg. 397-409, 11 fig.

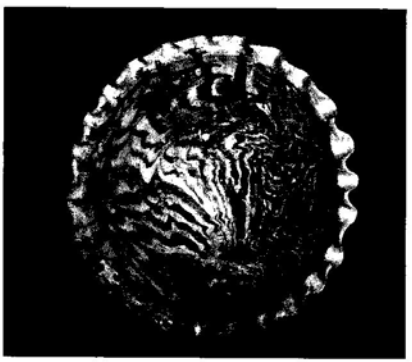

Figura 62: Col·legi del Cor de Maria de Girona. Plata de vora lobulada i decoració jaspiada. MAG 253014.

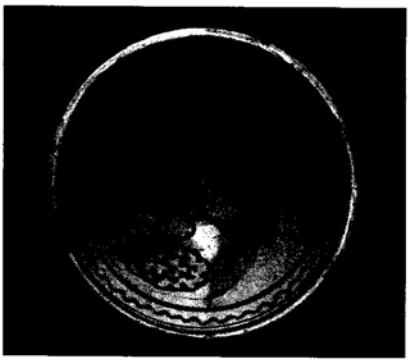

Figura 63: Plata. Església de Sant Julià de Besalú. MAG 210647.

Figura 64: Fragment de plata amb la sanefa jaspiada. Església de Sant Julià de Besalú.

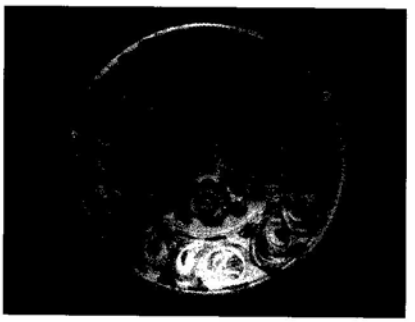

Figura 65: Plat de llavi destacat amb decoració jaspiada. Església de Sant Julià de Besalú. MAG 210648.

l'església de Sant Julià de Besalú.[45] Probablement són de la mateixa època que les de Can Falló. Les escudelles s'assemblen molt, els plats estan fets amb la mateixa tècnica i només els motius són lleugerament diferents. Hi ha una plata fonda (Museu Arqueològic 210647; 109 x 252 x 90 mm) decorada amb un ocell al mig que va junt amb una mata verda entre espirals de color ocre. El fons és groc (fig. 63). Hi ha també fragments de plates com les sis primeres de Can Falló (fig. 64) i plats com els que hem descrit. L'estil i les tonalitats dels colors de les plates i dels plats es diferencien dels gironins (fig. 65),

[45] Narcís Soler i Masferrer, Notes sobre la terrissa de Besalú, *Amics de Besalú. V Assemblea d'estudis del seu comtat*, Olot, 1989, pàg. 203-222, 13 fig.

però demostren que la mateixa tècnica i els mateixos motius eren habituals a diversos centres terrissers pròxims. Les peces de Sant Julià, que formaven part del farciment d'una volta del XVIII, eren obrades a Besalú mateix, com també demostra, si calgués, la presència de plats decorats amb la Vera Creu, la relíquia més venerada de la vila.